

NÁNÁSI LÁSZLÓ

Magyarország ügyészsége az ellenforradalom és konszolidáció idején (1919–1922)

A királyi ügyészségről szóló 1871:XXXIII. törvénycikkkel (tc.) létrehozott modern közbírói szervezet történetének addig ismeretlen viharosságú korszaka kezdődött az I. világháború 1914. július 28-i kitörésével. Az 1918 őszeig zajlott háború, az azt követő forradalmi-ellenforradalmi idők, 1919 tavaszának és nyarának külső, belső harcai, az ország területének idegen megszállása, majd a trianoni békeszerződéssel való megcsonkítása a magyar társadalom és állam hosszú békés fejlődését megtörték. Ezekben az években olyan jelenségekkel találkoztak az akkori emberek és szervezetek, amelyek addig ismeretlenek voltak. A háború, majd az ezt követő idők alapvetően befolyásolták az állam egyik alapintézményének, az igazságszolgáltatásnak és annak részeseként az ügyészségnek a működését is. E néhány év történései több elkülöníthető időszakra oszthatóak, a mindenkor politikai-hatalmi viszonyokhoz igazodóan. Korábbi tanulmányaimban már igyekeztem feldolgozni az egyes időszakokat, így jelen dolgozatban az egyik legviharosabb szakasz, majd az ezt követő konszolidáció történéseit kívánom megvilágítani.¹

A tanácsköztársasági Forradalmi Kormányzótanács (FKt) 1919. augusztus 1-jei lemondását követően minden addiginál zavarosabb helyzet alakult ki az országban. Az egymást váltó, a megszálló hatalmak és a hazai fegyveresek árnyékában tevékenykedő kormányok sorban adták ki rendeleteiket a társadalmi és jogrend

¹ Eddigi tanulmányaim a szervezet történetének egy-egy időszakával foglalkoztak, melyek a jelen korszak előzményeit is jelentik: A magyar királyi ügyészség megszervezése és működésének kezdetei (1871–1872) *Ügyészségi Értesítő (ÜÉ.)* 1992/2-3., A magyar királyi ügyészség változásai az 1890-es években *ÜÉ.* 1994/3-4., A magyar királyi ügyészség az I. világháború idején *Ügyészek Lapja* 2008/5., 6., Magyarország államügyészsége az 1918–19-es forradalmak idején *im. Bács-Kiskun megye múltjából XXI. Kecskemét* 2006.

helyreállítására. Ezalatt azonban teljes lét- és vagyonbizonytalanság alakult ki, dühöngött a jogon kívüli megtorlás.

Az újonnan alakult, Peidl Gyula vezette kormány augusztus 2-i rendeletei közül az 1. kimondta, hogy az ország népköztársaság, a 2. szerint minden addigi jogszabály érvényben marad, amíg azokat kifejezetten hatályon kívül nem helyezik, a 3. elrendelte az 1919. március 21. – augusztus 2. között elkövetett politikai jellegű cselekmények miatti büntetőeljárások megszüntetését, a 4. pedig államrendőrség felállításáról szolt.²

A másnap kiadott 5. rendelet szerint a bíróságokról és államügyészségekről 1919. március 21. után kiadott rendelkezések hatályukat veszítik, és a szervek az e napon fennállott szervezetükben és személyzetükkel ismét megkezdik működésüket.³

Az újabb, Friedrich István vezetése alatti kormány augusztus 8-i ülésén kimondta, hogy az ország hivatalos elnevezése Magyar Köztársaság.⁴

A továbbiakban alapvetően e kormány rendelkezései alapján került sor az igazságügyi szervek működésének helyreállítására és tevékenységük meghatározására. Ebben alapvető fontosságú volt az augusztus 20-án kihirdetett és azonnal hatályba léptetett, a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 4038.ME rendelet, melynek 1.§-a kimondta, hogy a jogalkalmazás során a korábbi törvényes jogszabályok az irányadók, a bíróságok pedig az alkotmányosság teljes helyreállásáig a köztársaság nevében ítékeznek.⁵

A rendelet megállapította, hogy a rendes bíróságok és államügyészségek működésének szünetelése alatt folytatott eljárás és ezalatt hozott határozat érvénytelen. A 10.§ szerint azokat a bűnügyeket, amelyekben az igazságügyi szervek az elmúlt hónapokban nem járhattak el, „úgy kell tekinteni, mintha a feljelentés vagy indítvány a jelen rendelet életbelépésének napján érkezett volna az államügyészséghez”. A 11.§ kimondta, hogy a tanácsköztársaság idején megszüntetett – un. likvidált – bűnügyekben az eljárást folytatni kell.

A 12.§ egyszerűsítette az eljárást azzal, hogy a vizsgálatot mellőzte azokban az esetekben, amelyekben az az 1896:XXXIII.tc-kel kihirdetett Bünvádi perrendtartás (Bp.) szerint kötelező volt, valamint nem állította vissza a még 1914 nyarán felfüggesztett esküdtbíróságok működését sem.⁶

² Hivatalos Közlöny 1919/109. 1. p. (A felhasznált jogszabályok forrása: Corpus Juris Hungarici – A törvényekbe zárt történelem, CD 2000. január 1. KJK-KERSZÖV, ha nem innen származik, az külön kerül feltüntetésre.

³ Uo. 1919/110. 1. p.

⁴ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (MT jkv.) Magyar Országos Levéltár (MOL) K.27. 122. doboz (d.)

⁵ Magyarországi Rendeletok Tára (RT.) 1919. Budapest (Bp.), 1919. 647–651. p.

⁶ A Bp. 103.§ 1–2. pontjai szerint kötelező volt a vizsgálat „oly büntett esetében, melyekre a törvény halál- vagy életfogytig tartó fegyházbüntetést rendel”, valamint az „öt évet meghaladó, határozott tartamú szabadságvesztés-büntetéssel büntetendő cselekmények esetében, kivéve, ha tettenkapás forog fenn, vagy bűnösségről a terhelt a nyomozás adataival teljes összhangzásban álló beismerést tett”, továbbá a nyomtatvány útján elkövetett bűncselekmények esetén (565.§).

A 15.§ kötelezte az ügyészséget a korábban kiszabott, de nem foganatosított szabadságvesztések haladéktalan végrehajtására, ha „az elítélt szabadlábán maradása a közrendet vagy közbiztonságot veszélyeztetné”.

Az e jogszabályt kiegészítő, ugyanakkor kihirdetett és azonnali hatályú 4039.ME. rendelet 1.§-a gyorsított bűnvádi eljárást rendelt „a tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai felett, akik hatósági jogkört bitorolva vagy színlelve, a büntető törvényekbe ütköző cselekményt követtek el”, továbbá azok ellen, akik „a tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében” bűncselekményeket valósítottak meg, tekintet nélkül arra, hogy cselekményüket e jogszabály életbelépése előtt vagy után követték el.⁷

A 4.§ előírta, hogy az e bűncselekménnyel gyanúsított személyeket – jogorvoslat lehetősége nélkül – kötelezően letartóztatva az ügyészség elé kell állítani. A 7.§ kimondta, hogy „alakszerű nyomozó eljárásnak nincs helye”, az államügyészség pedig a vizsgálóbíró megillető jogkört gyakorolja. Az ügyész bármely rendőri hatósággal közvetlenül rendelkezhetett, intézkedései ellen perorvoslatnak helye nem volt. Mihelyt az ügyészség a „tényállást kellően felderítve” látta, vádindítványt nyújtott be. Az ügyész feladata volt a tárgyaláshoz szükséges bizonyítékok előteremtése.

A tárgyaláson hozott döntés ellen rendes perorvoslatnak helye nem volt. A ítéletet a főállamügyészhez kellett felterjeszteni, aki azt átvizsgálta, majd az igazságügyminiszternek jelentést tett. Indokolt esetben a Bp. szabályai szerint újrafelvételt vagy a jogegység érdekében való perorvoslatot kezdeményezhetett.

A 17.§ rögtönítélő bíráskodást is hirdetett a legsúlyosabb bűncselekményekre (pl. gyilkosság, rablás, gyújtogatás), melyek esetén a 9550/1915.IME rendelet előírásait kellett alkalmazni. Ennek megfelelően a hihetetlen mértékben megromlott közbiztonság helyreállítására a következő hónapokban az ország területének jelentős részére az egymást követő igazságügyminiszteri rendeletek sorra hirdették meg a statáriumot.⁸

A Friedrich-kormány 1919. november 13-i 5499.ME rendeletével visszaállította – az 5483/1914.ME és a 12.001/1914.IME rendeletek alkalmazására utalással – a Károlyi-kormány által egy évvel korábban megszüntetett – előzetes sajtóellenőrzést is. A jogszabály mellékletét képezte a Budapesti Államügyészség vezetőjének szeptemberi hirdetménye, mely a továbbiakban mérceként szolgált e feladat ellátása során: eszerint „nemcsak olyan közlemény tilos, amely a büntető törvényekbe ütközik, hanem tilos az olyan hír közlése is, amely

⁷ RT. 1919. 651–656. p.

⁸ Uo. 1127. 1148–1153. p.: az igazságügyminiszter rendeletei a rögtönbíráskodás kihirdetéséről az egyes törvényszékeknl: pl. az augusztus 19-én kiadott 38.039. Budapest, Pestvidék, Balassagyarmat, Eger, Ipolyság, Kalocsa, Kecskemét, Székesfehérvár, Szolnok, Debrecen, Nyíregyháza, Szatmárnémeti, Győr, Komárom, Sopron, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg, Beregrzsász, Kassa, Miskolc, Rimaszombat, Sátoraljaújhely, Gyula, Kaposvár, Nagykanizsa, Pécs, Szekszárd, Szeged területére, majd a novemberben megjelent 42.361, 42.362, 43.187. rendeletek.

a lakosság körében nyugtalanságot vagy izgalmat kelthet”. (A cenzúrárt később az 1921. december 10-én kiadott 10.501.ME rendelet szüntette meg.)⁹

A magyar kormányok azonban csak korlátozott hatalommal bírtak, mivel ekkoriban a legfontosabb uralmi tényező a román hadsereg volt, amely 1919. augusztus 4-én bevonult Budapestre, megszállta a Duna-Tisza közét, majd a következő napokban a Győr–Veszprém–Székesfehérvár vonalig hatolt előre. A megszállók a kormányt, a közigazgatást, az igazságszolgáltatást, a sajtót, a közlekedést és a postaforgalmat ellenőrzésük alá vonták. A román hadseregparancsnokság augusztus 9-én elrendelte minden magán és hivatalos postaküldemény cenzúrázását. A magyar hatóságok is csak a legsürgősebb esetben adhattak fel táviratot, folytathattak telefonbeszélgetést. A kormány augusztus 20-án kihirdetett statárium rendeletét pedig megsemmisítették azzal, hogy ilyet kizárólag a megszálló hadsereg bocsáthat ki.

Az ország némely területén meghatározó szerepe volt a Szegeden 1919 nyarán Horthy Miklós vezetésével megalakult Nemzeti Hadseregnek, amely augusztus elején a Dunántúlra vonult, s annak középső, valamint nyugati részét ellenőrizte. Az itteni polgári szervek működését e haderő fővezérsege felügyelte.¹⁰

Az Igazságügyi Minisztérium – melynek vezetői a következő időszakban gyorsan váltakoztak – augusztus 5-én táviratban hívta fel az igazságügyi hatóságokat működésük helyreállítására, a vádbiztosok tevékenységének megszüntetésére, a fővárosban pedig elrendelte a főállamügyészség vezetésének a korábbi főügyész, Dabasi Halász Lajos részére való visszaadását. A legnagyobb szervezeti egység, a Budapesti Államügyészség korábbi vezetője – a következő hónapokban a felelősségre vonásokban meghatározó szerepet játszó – Váry Albert már augusztus 4-én elfoglalta hivatalát.¹¹

Az ügyészségek a felhívásnak megfelelően átvették a megszűnt forradalmi törvényszékek iratait, bűnjeleit, pénzét. Az államügyészek a befejezett ügyeket irattárba helyezték, a Büntető törvénykönyv (Btk.) §-aiba ütköző bűncselekményekre utaló elintézetlen feljelentések alapján pedig a nyomozást elrendelték. Azon feljelentésekre viszont, amelyek a korábbi „kormányzótanács által konstruált bűncselekményt tartalmaznak”, eljárást nem indítottak. (A 4038/1919.ME rendelet végrehajtására kiadott 22.001/1919.IM.XIII. leirat a későbbiekben pon-

⁹ Uo. 874–875. p.; Igazságügyi Minisztérium Általános iratok (IM Ált. ir.) MOL K.579. 1077. csomó (cs.)

¹⁰ Budapesti Közlöny (Bp.K.) 1919/74. I. p., 1919/91. I. p.; ROMSICS IGNÁC (Romsics I): *Magyarország története a XX. században*. Bp., 2000. 131–132. p.

¹¹ Kalocsai Államügyészség (Ü.) 1919.El.1.F. távirat az IM-től augusztus 6-án, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (BKMÖL) VII.16. 491.d.; Budapesti Főállamügyészség (Bp. Főü.) iktatókönyve (ikt.) 1919: 3079. Budapesti Királyi Főügyészség iratai Budapest Főváros Levéltára (BFL) VII.17.b. 656.d.; VÁRY ALBERT: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. (Reprint) Szeged 1993.

tosan meghatározta az ügyészségeknek a működésük szünetelése alatti időszakban elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos feladatait.)¹²

Az augusztus 8-i újabb minisztériumi utasításnak megfelelően az ügyészségek szabadlábra helyezték a tanácskormány alatti politikai foglyokat, és mindazokat, „akiknek cselekménye a fennálló törvények értelmében nem bűncselekmény, vagy akiknek bűncselekménye a kitöltött büntetéssel eléggé megtoroltnak látszik”.¹³

Dabasi Halász Lajos főügyész augusztus 11-én leiratban tudatta a „feltámadott államügyészség minden derék munkásával”, hogy a hivatal vezetését visszavette. Leszögezte, hogy a „közélet újraépítésében s a törvénytelen ségek gonosz eszközeinek kipusztításában nehéz munka vár az államügyészségekre [...] Bűnhődniük kell az értelmi szerzőknek, a törvénytelen erőszak keretében cselekvéssel fellépett összes bűnözőknek”. Az ügyészekkel szemben követelményként határozta meg, hogy feladataikat „vasszigorral párosult emberies érzéssel” teljesítsék.¹⁴

A másnapi kormányülésen az Igazságügyi Minisztériumot vezető Szász Béla államtitkár bejelentette, hogy utasítást adott az ügyészségeknek a volt tanácskormány tagjai elleni fellépésre, szigorúan törvényes eljárások során. A 21.579.IM.IV. rendelet kötelezte az ügyészségeket a tanácsköztársaság alatt elkövetett bűncselekmények gyanújával terheltek előzetes letartóztatása mellett a bűnvádi eljárások megindítására. Ezeket a végrehajtásról rendelkező főügyészi utasítás szerint a „legerélyesebben” kellett folytatni. (Néhány hónappal később Ferdinandy Gyula igazságügyminiszter ezt a tevékenységet akként méltatta, hogy „az állami és társadalmi megteremtésére, a törvények uralmának biztosítására irányuló harcban az első fronton küzd a magyar bíró és ügyész, hogy a két forradalom okozta összeomlásokat és romokat mielőbb az igazság érdekeinek megfelelően eltakaríthassa”.)¹⁵

A Budapesti Államügyészség augusztus 12-én a hivatalos lapban hirdetményt, nyilatkozatot és felhívást tett közzé, amely szerint a „közvélemény megnyugtatása céljából közli, hogy a proletárdiktatúra alatt elkövetett büntettekkel terhelt összes egyének ellen a bűnvádi eljárás megindult, s kézrekerítésük, valamint a külföldre szökött személyek kikérése iránt a szükséges intézkedések megtétettek”. Az üldözés érdekében a közigazgatási és rendőri hatóságoknak a tényállás ismertetésével, s a tettesek megjelölésével jelenteniük kellett, hogy területükön a forradalmi törvényszékek ítélete alapján vagy egyébként hány em-

¹² Kalocsai Ü. 1919.EI.1.E/19. BKMÖL VII.16. 491.d.; 22.001/1919.IM.XIII. Győri Királyi Főügyészség (Győri Főü.) iratai, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (GyMSMGyL) VII.6.b. 2.d.

¹³ Bp. Főü. 3088/1919.fü. uo.

¹⁴ Ugyanaz (ua.) 3096/1919.fü. uo.

¹⁵ MT jkv. MOL K.27. 122.d.; Bp. Főü. ikt. 1919: 3107 BFL. VII.17.b. 656.d.; Bp. Főü. 3107/1919. BKMÖL VII.16. 491.d.; Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés (Nemzgy. 1920) naplója 3.k. Bp. 1., 361. p.

bert öltek meg. Az ügyészség a magánszemélyeket pedig arra hívta fel, hogy sürgősen közöljék hozzátartozóik eltűnését.¹⁶

Néhány nap múlva ismét közlemény jelent meg, amely kijelentette, hogy „az államügyészség abban a pillanatban, ahogy elfoglalta régi hivatalát, azonnal elrendelte a nyomozást a tanácsköztársaság népbiztosai, vezetői, hatóságai ellen, továbbá azok ellen, akik a tanácsköztársaság védelme alatt bűncselekményeket követtek el”.¹⁷

Ezt követően tömegesen tartóztatták le az un. bolsevistákat: az augusztus 19-i kormányülésen Baloghy György igazságügyminiszter és Váry Albert tájékoztatása szerint már 1020 fő került fogságba, továbbá eljárások indultak a megszökött népbiztosok ellen is.¹⁸

A felelősségre vonások nagy száma miatt az igazságügyminiszter 24.366. rendeletében úgy foglalt állást, hogy az un. bolsevik ügyekben az eljárás megindításához, illetve irányításához előzetes hozzájárulása nem szükséges. A leirat az irányítás jogát a főügyésznek adta meg. Az ügyészségeknek a bűnügyek számáról és állásáról folyamatosan tájékoztatást kellett adniuk. Az eljárások zömét folytató Budapesti Államügyészség közvetlenül tett jelentést a miniszternek.¹⁹

Az augusztus 29-i kormányülésen a belügyminiszter bejelentette, hogy „a bolsevik uralom alatt fennállott terror-alakulatok tagjainak nyomozása és az általuk elkövetett bűncselekmények felderítése céljából” az ország egész területére kiterjedő hatáskörrel központi nyomozó testületet szervezett. A közvetlenül a Belügyminisztérium alá rendelt új szerv tagjai a budapesti államrendőrség, a határrendőrség továbbá a csendőrség állományából kerültek vezénylésre. Az ügyészségek az új nyomozó hatóság „minden törvényes eszközzel és módon” való támogatására kaptak utasítást. A testület vidékre kiküldött tagjai által végzett nyomozásokat az illetékes államügyész irányította.²⁰

A felelősségre vonásokat vezénylő Váry Albert ekkori sajtónyilatkozata szerint „mindenki ellen megindítandó a bűnvádi eljárás, aki a bolsevista uralom alatt valamilyen magasabb állást, tisztséget vagy egyéb bizalmi állást viselt, vagy [...] olyan magatartást tanúsított – anélkül, hogy bármiféle tisztséget viselt volna – amelyből azt lehet megállapítani, hogy magát a bolsevista rémuralommal azonosította”. Kijelentette, hogy az „eljárás nem politikai bűncselekményekért folyik. A bűnvádi eljárás a büntető törvénybe ütköző közönséges bűncselekmények [...] címén folyik”.²¹

¹⁶ Bp.K. 1919/79. 1. p.

¹⁷ Uo. 1919/87. 5. p.

¹⁸ MT jkv. MOL K.27. 122. d.

¹⁹ Bp. Főü. 3782/1919.ft. BKMÖL VII.16. 491.d.

²⁰ MT jkv. MOL K.27. 122.d.; 364/1919.BM.res. GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.; Bp. Főü. 3425/1919, Kalocsai Ü. 1919.El.1.N/21. BKMÖL VII.16. 491.d.

²¹ Váry főállamügyész a kommunista bűnpörökről. Az Est 1919. szeptember 28. 3. p.

A nyomozó szervek eljárásaikban gyakran brutálisan jártak el. A panaszok szerint a rendőri hatóságok az „eljük állított egyéneket kihallgatás nélkül, s a törvényben megengedett határidőn túl is őrizetben tartják”, anélkül, hogy a terheltek „perrendszerű kihallgatása, letartóztatása s az illetékes államügyészhez vagy bírósághoz való átkísérése iránt a törvényes rendelkezéseket teljesítenék [...] Az egyéneket bántalmazzák, velük kíméletlenül bánnak, [...] élelmezésükről nem megfelelően gondoskodnak”. A belügyminiszter ezért szeptember 27-én kelt 854.res. körrendeletével felhívta a rendőri szerveket a „szigorúan” törvényes eljárásra.²²

A kormányzat azokra az esetekre is rendelkezett, ha a „kommunista érzelmű egyének [...] konkrét bűncselekmény elkövetésével nem gyanúsíthatók vagy az perrendszerűleg rájuk nem bizonyítható”: ilyenkor az 1919. augusztus 20-i 194.res. belügyminiszteri körrendelet szerint „rendőrhatósági őrizet alá vétel és internálás” került elrendelésre. A 22.046/1919.IM.IV. rendelet ezekben az esetekben kötelezte az ügyészséget, hogy haladéktalanul közölje a rendőrséggel a szabadlábra helyezett nevét, és további intézkedésre kísértesse át a szabadítottat.²³

A tömeges eljárások miatt gyorsan megteltek és túlszűfoltak lettek a fogházak. A viszonyokat jellemzi Váry Albertnek az igazságügyminiszterhez 1919. október 20-án tett jelentése, mely szerint a budapesti „gyűjtőfogházban, hol 1000 békelétszám helyett 2500 fogoly volt, lehetetlenné vált a további fogvatartás vagy a foglyok további odaszállítása”.²⁴

Vidéken sem volt jobb a helyzet, mint azt a szekszárdi foghárról írt jelentés bizonyítja: az itteni, eredetileg 144 fős intézetben „jelenleg 400 egyén van letartóztatva. Munkatermek is át vannak már alakítva fogdáknak”.²⁵

Emiatt intézkedések történtek a foglyok más fogházakba történő vitelére, javítóintézeti épület fogház céljára való átengedésére, illetve a fővárosban a letartóztatottaknak a pesti régi zálogház épületében való elhelyezésére. Az igazságügyminiszter megkereséssel élt a Hadügyminisztériumhoz Budapesten a Margit körüti katonai fogház átengedése érdekében, mivel „a letartóztatottakat sem az ügyészség, sem a rendőrség elhelyezni már nem tudja”. A túlterhelt fogházszemélyzet kisegítése érdekében a tárcával kötött megállapodás alapján lehetővé vált az ügyészségek számára az is, hogy az őrzési feladatok ellátására a körletparancsnokságoktól katonai erő kirendelését kérhessék.²⁶

²² Bp.K. 1919/129. 1. p.

²³ Bp. Főü. 3316/1919. BKMÖL VII.16. 491.d.

²⁴ NEMES DEZSŐ (szerk.) *Iratok az ellenforradalom történetéhez.* (Iratok) I.k. Bp. 1956. 143. p.

²⁵ Kaposvári kerületi kormánybiztos 1919. október 25-i jelentése, uo. 151. p.

²⁶ Uo. 142. p.; Bp. Főü. ikt. 1919: 3112: Intézkedés a budapesti gyűjtőfogházból 100–100 letartóztatottnak a jászberényi, illetve a balassagyarmati fogházba való átszállítására.; 3163: 21.867.IM.IV. rendelet a székesfehérvári ügyészség részére az ottani javítóintézet egyik épületének fogház céljára való átengedéséről; 3660: 22.953.IM.IV. kommunista letartóztatottak elhelyezése a pesti régi zálogház épületében. Az Est 1919. szeptember 19. 3. p. híradása szerint a pestvi-

A büntetőeljárások folytatását azonban a román hadsereg gátolta. Az általa megszállt országrészt hadművelleti területnek nyilvánította, ahol rögtönbíráskodást csak maga rendelhetett el, a magyar jogszabályok érvényesülését pedig nem engedélyezte. A főváros megszállása után a hadseregpáncsnokság az általa cenzúrázott hivatalos lapban augusztus 10-én felszólított minden polgárt, hogy „jelentse fel azokat a bolsevistákat és izgatókat, akikről bizonyítékszerű adatai vannak”. A román páncsnokság közölte az ügyészségekkel, hogy „a bolsevisták üldözésére, felkutatására való minden jogot magának tartott fenn, a bolsevisták elleni összes feljelentéseket”, a folyamatban lévő ügyeket hozzá kell áttenni. Ennek során a magyar hatóságok által letartóztatottakat átvették: egyrészüket szabadították, de sokakat elhurcoltak, kivégeztek.²⁷

Így az ügyészi megállapítás szerint a „tanácsköztársaság közegeinek üldözését a román királyi katonai páncsnokság vette át, [...] abba semmiféle beavatkozást más hatóság részéről nem tűrt”. A románok az általuk fogvatartottakat a törvényszéki fogházakban helyezték el, de őket a „magyar államkincstár által rendelték élelmezni”.²⁸

Az eljárások akadályozásáról szóló jelentésekre a főállamügyész csak azt a választ tudta adni, hogy az ügyészségek keressék meg a helyi román páncsnokságot a kommunisták elleni eljárások átengedésére. Ha az ennek nem tesz eleget, akkor viszont az „állásfoglalásba nyugodjék bele”.²⁹

Ebben a helyzetben a kormány többször határozott a háborúban győztes hatalmak képviselőiből álló Szövetségekközi Bizottság megkereséséről azon az alapon, hogy a Károlyi-kormány által 1918. november 13-án kötött belgrádi konvenció 17. pontja szerint a megszállók nem avatkoznak a magyar igazságszolgáltatás működésébe. A kormányfő szeptember 15-én átiratot is intézett az antantmisszióhoz a román hadsereg magatartása miatt. Ebben sérelmezte, hogy az elhurcolt foglyokat az államügyészség ki sem hallgathatta.³⁰

A tiltakozások azonban nem jártak eredménnyel. Az eljárásokba való beavatkozások csak a megszállóknak 1919 októberében a Dunántúlról, november 14–16-án a fővárosból és a Duna-Tisza közéről, majd 1920 tavaszán a Tiszántúlról való kivonulásával szűntek meg.

A Nemzeti Hadsereg által uralt dunántúli területeken féktelen terror folyt a tanácsköztársaság szereplői ellen. A fővezérség – a Friedrich-kormány rendelkezéseit semmibe véve – külön utasításokat adott az ott működő hatóságok részé-

déki törvényszéki fogházban 845 fő volt vizsgálati fogságban.; 13.889/1920.IM.VI. GyMSMGyL VII.6. 2.d.

²⁷ Bp.K. 1919/74. 1. p.; MT jkv. 1919. augusztus 19, 21, 27-i ülések, MOL K.27. 122.d.; Kálcsai Ü. 1919.El.10/3. BKMÖL VII.16. 491.d.

²⁸ Ua. 1919.El.13/16. uo.

²⁹ Bp. Főü. 3220/1919.fü. uo.

³⁰ MT jkv. 1919. szeptember 3, 10. MOL K.27. 123.d.; Iratok I.k. 150–151. p.

re, és azok végrehajtását fegyvereseire támaszkodva ki is kényszerítette. A kormányzat helyi szerveinek tevékenységét elégtelennek ítélve, Horthy 1919. augusztus 28-án utasítást adott minden katonai és polgári hatóságnak, hogy „a legerélyesebb kézzel azonnal lásson hozzá [...] a még szabadon lévő izgatók, a múlt bűnös kommunista rendszerben szereplők letartóztatásához és leggyorsabb elítéléséhez”.³¹

Horthynak a miniszterelnökhöz szeptember 12-én intézett átirata szerint „a fővezérségnek szomorú tapasztalatai vannak a jelenlegi bírói karnak főleg a bolsevistákkal szemben tanúsított szinte nevetséges, enyhe eljárásáról”. Követelte, hogy „a polgári bíróságok szigorított eszközökkel rendelkezzenek a volt kommunista elemek megbüntetésére [...] Az eddigi törvények nem adják meg a bíróságoknak azon hathatós eszközt, amely oly szigorú eljárást biztosíthatna volt bolsevisták ellen, mint az a népérzetnek megfelel”. Kiemelte, hogy a „katonai karhatalmak túlkapásai is csak akkor lesznek véglegesen kizárva, ha mindenki tudja, hogy az elfogott kommunista vezérek még akkor is megkapják kiérdemelt büntetésüket, ha nem is lehet közönséges büntetteket rájuk bizonyítani”.³²

A karhatalmi alakulatok, különítmények a bolsevistának tekintettek és a zsidók ellen iszonyatos kegyetlenkedésekkel jártak el. Friedrich István miniszterelnök kijelentése szerint a „fehérgárdisták [...] a közönség legnagyobb felháborodását kiváltó önkényeskedéseket követnek el, sőt népítéleteket provokálva számos embert kivégeztettek”. Így „a hadsereg, illetve azok egyes parancsnokai figyelmeztetendők volnának, hogy saját felelősségükre ne ítélkezzenek és büntessenek”. A hadügyminiszter augusztus 16-án el is rendelte, hogy „a fehér csapatok garázdálkodásai (akasztás, népítélet) erélyesen beszüntetendők”, de felhívásának fogamatja nem volt.³³

A Pesti Izraelita Hitközség szeptember 7-én közvetlenül a miniszterelnökhöz fordult az országszerte elkövetett, számos kegyetlenkedés felsorolását tartalmazó beadványával annak érdekében, hogy tegyen meg mindent a közrend és jogbiztonság helyreállítására. Mint a levél megállapította, sok helyen „felelőtlen elemek ragadták magukhoz az igazságszolgáltatást és azt a legdurvább ököljog formájában gyakorolva, számos békés polgárnak okoznak mérhetetlen kárt és szenvedést”. Ennek eredményeként az igazságügyminiszter utasította is az ügyészségeket, hogy a zsidó honpolgárok sérelmére elkövetett bűncselekmények miatt a nyomozásokat haladéktalanul rendeljék el és foganatosíttassák, majd a közbíráskodás ezen ügyekben „erélyesen” képviseljék.³⁴

A román megszállók távozása után a Nemzeti Hadsereg alakulatai bevonultak a kiürített területekre. Ezzel viszont – Váry Albert megállapítása szerint –

³¹ Uo. 155. p.

³² Uo. 158. p.

³³ Uo. 154–155. p.

³⁴ A 26.385/1919.IM.IV. leirat mellékletét képező beadvány 48 esetet ismertetett, mint a hivatalos vagy önkéntes karhatalmi alakulatok kegyetlenkedéseit (gyilkosságok, kínzások, csonkítások, rablások) Győri Főú. 2929/1919.fü. GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.

„olyan szellem jelent meg, mely a bolsevista gyanúsítottak ellen kíméletlen eljárást követelt [...] Különítmények, s általában a katonai személyek megkísérelnek beleavatkozni a polgári büntető hatóságok” hatáskörébe. Egyes területeken a katonai parancsnokság elrendelte, hogy az ügyészség letartóztatott kommunista foglyokat csak akkor helyezhet szabadlábra, ha ahhoz hozzájárul. Kifejezésre juttatták az ügyészeknek, bírának azt is, hogy „a katonaságot ... csak a kommunista vezetők legszigorúbb megbüntetése nyugtathatja meg”. E felfogásnak megfelelően olykor a tárgyalások menetébe is beavatkoztak, mint azt szemlélteti a kaposvári törvényszék tárgyalásán megjelent karhatalmi parancsnok kijelentése, mely szerint „a vád igen enyhe, ő azt akarja, hogy hazaárulás címén menjen a vád”, továbbá a bírósággal érzékeltette, miszerint „a katonaság feltétlen halálos ítéletet kíván”.³⁵

A bíróságok, ügyészségek részére ebben a feldúlt időszakban gyakran nem álltak rendelkezésére megbízható, törvénytisztelő, a kapott jogszerű utasításokat végrehajtó nyomozó szervek. Aktív vagy leszerelt katonák vették kezükbe az eljárásokat, és magukat különböző elnevezésekkel illetve „önként teljesítettek nyomozó cselekményeket volt kommunisták ellen, s tartóztattak le gyanúsítottakat”. A nyomozásokat végzők gyakran nem működtek együtt a hivatalos rendőri szervekkel, az ügyészség irányítási, utasítási jogát figyelembe sem vették, az összegyűjtött anyagot nem adták át a jogosult szervek részére.³⁶

A katonai, félkatonai alakulatok behatoltak a fogházakba is, ahol bármilyen jogosítvány hiányában ellenőrzéseket tartottak, a foglyokat bántalmazták, megkínózták, többször elhurcolták, kivégezték.³⁷

A fogházakért felelős ügyészek igyekeztek a jogszabályok rendelkezéseit megtartani, a foglyok biztonságát szavatolni. Ez azonban nehéz és veszélyes helyzeteket is teremtett számukra. Így pl. a főispán és a városparancsnok bepanaszolta az Igazságügyi Minisztériumban a szolnoki ügyészség vezetőjét a kommunista foglyokkal szembeni „liberális” magatartása miatt. A kecskeméti államügyészt pedig fenyegetés, majd erőszak érte november 27-én a foglyok kiadását követelő fegyveresek részéről, akik le is akarták tartóztatni. Jelentése szerint a túlerőben lévő, jól felfegyverzett különítményesek „az egész fogházat megszállták ..., az őrszemélyzetet és a rendőröket az őrszobába terelték be, s

³⁵ VÁRY: i.m.: 23.165/1919.IM a bp-i főállamügyészhelyettes jelentése a Nagykanizsai és Kaposvári Ü-ek felügyeleti vizsgálatáról GyMSMGyL VII.6.b. 2.d. Kaposvári Törvényszék (Tvsz.) jelentése az IM-hez az 1919. november 11-i tárgyaláson történekről, Iratok I. k. 159. p.

³⁶ Veszprémi Tvsz. 1920.El.XX.N.108., Veszprémi Ü. 1919.El.21/F-2/10. és a Veszprémi Ü. Pápai Kirendeltségének szám nélküli jelentései egy hadbíró százados által vezetett különítmény tevékenységéről, akik mint a Székesfehérvári Körletparancsnokság Védelmi Osztályának Pápai Nyomozó Kirendeltsége működtek, GyMSMGyL VII.6.b. 3.d.

³⁷ Zalaegerszegi Ü. 1919.El.23/C-8., Győri Főü. 2481/1920.fü. jelentései a katonák eljárásairól; Szolnoki Ü. 1919. november 23-i jelentése a főállamügyészhez a fogházban lévő kommunista foglyok bántalmazásáról, Iratok I.k. 218–219. p.; M. kir. csendőrség felügyelőjének ügyésze Ü.446/21/239. határozata 29–30. p.; in.: HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL – SZABÓ GYÓZÓ – ZANATHY JÁNOS – ZINNER TIBOR: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 2.k. Bp., 1993.

őrizet alatt tartják [...] Én látva, hogy segíteni nem tudok, hogy az őrséget és rendőrséget a nemzeti hadsereg tagjai ellen egy nyilván vérengzésre vezető összeütközésbe nem vihetem, eltávoztam [...], hogy más úton igyekezzem a foglyok sorsán segíteni”.³⁸

A sajtó a különítményesek kegyetlenkedéseiről tudósítva, kifogásolta az ügyészségek tehetetlenségét. „Az Est” című napilap 1919. október 17-i írása szerint a terror „most feltámadt a másik végletben, kezdődött a Dunántúl, most már az Alföldön is terjed, és belopódzik Budapestre is [...] Nem szoktunk és nem szeretünk ügyész után kiáltani, de ha van Magyarországon ügyész, miért huny szemet az ilyen előtt?”.³⁹

A korlátozott lehetőségekkel bíró törvényes szervek olykor megkísérelték a fehérterror részeseinek felkutatását és felelősségre vonását. Azonban – mint az idézett kecskeméti eset miatt elrendelt eljárás kapcsán jelentette a város rendőrfőkapitánya – a „nyomozást felette megnehezíti, hogy a helybeli lakosság annyira meg van félelmitve, hogy a nyomozó hatóság részére adatot szolgáltatni nem mer, másrésről pedig az amúgy is elég gyenge nyomozó közegeink az [...] erősen szervezett fehérterrortól való félelmükben erélyes és lelkiismeretes nyomozást aligha merészelnek eszközölni”.⁴⁰

A közigazgatási, igazságszolgáltatási szervek jelzései ellenére a kormánynak befolyása nem volt a fegyveres alakulatok, különítmények magatartására. Ezek működése alapjaiban kérdőjelezte meg az állampolgároknak a hivatalos jogszolgáltató szervezetekbe és a jogbiztonságba vetett bizalmát.⁴¹

Ez a helyzet csak a közrend fokozatos helyreállításával, a következő évtől szűnt meg. A jogszerű eljárásokat sürgető Váry Albert 1920. június 4-én átirattal fordult a honvédelmi miniszterhez „a katonák jogtalan és felelőtlen erőszakoskodásai ellen”. Ezt követően a honvédelmi és a belügyminiszter, valamint a vezérkari főnök közös értekezletet tartott a tárgyban, és megbízták Váryt a vonatkozó rendelet előkészítésével. Az általa kidolgozott tervezetet a kormány június 12-én el is fogadta. A 4710/1920.ME rendelet kimondta, hogy az összes katonai alakulat, különítmény polgári személyekkel szembeni fellépését megszünteti. Így azok – az állam hadi ereje elleni cselekmények kivételével – nem nyomozhatnak, kényszercselekményeket nem alkalmazhatnak, a katonai szervek kizárólag a polgári hatóság megkereséseit teljesíthetik. Az 5.§ az ezen szabályokat megszegő katonai személyek azonnali letartóztatását is lehetővé tette.⁴²

³⁸ Bi.521/1919.IME IM Elnöki bizalmas iratok MOL K.578. 653. 1.cs.; Kecskeméti Ü. 1919. november 27-i jelentése a főállamügyészhez a Héjjas-különítmény cselekményeiről, Romsics Ignác szerk. (Romsics 2): Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez Kecskemét, 1976. 677–685. p.

³⁹ Hol a főállamügyész? Az Est 1919. október 17. 3. p.

⁴⁰ Iratok I.k. 223. p.

⁴¹ PÜSKI LEVENTE: *A Horthy-rendszer 1919–1945*. Bp., 2006. 200. p.

⁴² VÁRY: i.m.; RT 1920. Bp., 1920. 233–234. p.

Ezúttal már határozott intézkedések történtek a döntés végrehajtása érdekében. A kormány tagjai – az immáron államfő Horthy Miklós támogatását bírva – a következő napokban sorra adták ki rendelkezéseiket alárendelt szerveikhez. A legfontosabb a honvédelmi miniszter június 13-án kiadott parancsa volt, amely kimondta, hogy az „összes védelmi szervek aktív közreműködésüket azonnal beszüntetik”, foglyaikat pedig a vonatkozó adatokkal átadják az illetékes hatóságoknak. Fegyveres erő részéről a továbbiakban nyomozó cselekményeket kizárólagosan a hatáskörébe tartozó ügyekben csak a katonai ügyészség foganatosíthat.⁴³

A belügyminiszter rendelete leszögezte, hogy „a rend védelme az egész vonalon a törvényeink értelmében rendes körülmények között erre hivatott hatóságokra bízassék”. Ferdinandy Gyula igazságügyminiszter június 18-án az ügyészségekhez intézett körrendelete kimondta, hogy a jogbiztonság érdekében a „törvényes hatásköri szabályoknak érvény szereztessek”, s a katonai szervek tevékenysége a „fennálló jogszabályok által kijelölt keretek közé szoríttassék”. Az utasítás a továbbiakban részletesen szabályozta az ügyési és katonai szervek közötti kapcsolatot, és „erélyes megtorló intézkedések” alkalmazására jogosította fel a polgári hatóságot a hatalmukkal visszaélő katonai közegekkel szemben. A miniszter kötelezte az ügyészségeket arra is, hogy az un. kommunista bűnügyek a „legnagyobb eréllyel szorgalmaztassanak”, azok a „folyó év őszén teljesen elintéztessenek, s az igazságszolgáltatás újból teljes erővel hozzáláthasson a rendes hivatási körének ellátásához”.⁴⁴

A fenti körülmények között 1919 augusztusától az ügyészségek tömegesen folytatták az eljárásokat a 4039.ME rendeletben meghatározott bűncselekmények miatt. Ennek során 1920 júliusáig az ország meg nem szállt területén 53.304 személy ellen indult eljárás, akik közül elítélésük után 74-et ki is végeztek.⁴⁵

A volt kormány, az FKt tagjai ellen gyilkosságra való felbujtás és más bűncselekmények miatt folytatott eljárásokat a Budapesti Államügyészség. Az okfejtés szerint ők a forradalmi törvényszékekre ruházták a halálbüntetés jogát, ezért a „nevükben, tudtukkal, beleegyezésükkel, utólagos jóváhagyásukkal hozták és hajtották végre az ítéleteket. Ugyanígy a népbiztosok szervezték meg és küldték rendet csinálni a terrorcsapatokat”. Velük szemben a Budapesti Büntető Törvényszék 1919. december 26-án ügyési indítványra kiadott elfogató paran-

⁴³ 101.159.HM.Eln.C.1920. parancs a védelmi osztályok aktív működésének beszüntetéséről, GyMSMGyL VII.6.b. 3.d.

⁴⁴ 2014/1920.BM.res. rendelet, ZINNER TIBOR: *Az ébredők fénykora 1919–1923*. Bp., 1989. 67. p.; 21.391/1920.IM.IV. körrendelet a 4710/1920.ME rendelet intézkedéseinek végrehajtása tárgyában, GyMSMGyL VII.6.b. 3.d.

⁴⁵ Pl. a Kalocsai Ú. 1919.El.20/7. jelentése szerint 1919. augusztus-decemberben 224 kommunista ügy érkezett, melyekben az ügyész 40 nap alatt 160 főt hallgatott ki, BKMÖL VII.16. 491.d.; Bp. Főü. ikt. 1919: 3159, 3236, 3628, 4319, 4327.; GECSÉNYI LAJOS: *Törvényszéki és ügyészségi iratok, mint a Tanácsköztársaság történetének forrásai*. Párttörténeti Közlemények 1968/1. 129. p.; ROMSICS I.: i.m. 132. p.

csában szereplő rablást az Fkt vagyonokat érintő rendelkezéseire, míg a pénzhamisítást a tanácsköztársaság hónapjai alatt készített és forgalomba hozott bankjegyekre alapozták. (Az 1920. április 21-ére elkészült vádirat végül felség-sértést, lázadást, 167 rendbeli gyilkosságra felbújtást, zsarolást, lopást, pénzhamisítást rótt a 10 letartóztatott népbiztos terhére.)⁴⁶

A legsúlyosabb tettekkel gyanúsított, az FKt karhatalmát jelentő un. terroristák magatartását illetően Dabasi Halász Lajos főügyész megállapította, hogy „akkikkel szemben konkrét bűncselekményt bizonyítani nem lehet, a budapesti államügyészség [...] gyilkosságra való szövetkezés büntette miatt emel vádat. Az ügyészség a vádat arra alapítja, hogy azok az egyének, akik a [...] tanácsköztársaság szervei és közegei által veszélyesnek és megbízhatatlannak minősített egyéneknek meggyilkolása, testi és lelki sanyargatásokkal való ártalmatlanná tételére létesített [...] alakulatba önként beléptek, gyilkosság elkövetésére szövetkeztek”. A főügyész utasította az államügyészségeket, hogy „a terroristákat fogdossák össze, s amennyiben ellenük konkrét bűncímen eljárás nem indítható, így ezeket [...] szállíttassák be a budapesti államügyészség Margit körüti terrorista különítményének külön fogházába”.⁴⁷

A gyorsított eljárásokat súlyos kifogások is érték: mint a Jogtudományi Közlöny korabeli száma írta, az „egyéni szabadság tiszteletét aláássza a kötelező letartóztatás, továbbá az, hogy a letartóztatás elrendelése és meghosszabbítása nincs bírói elhatározáshoz kötve és nincs szoros határidőkre szorítva”. Az ügyészek előkészítő eljárások soráni „alaki jogszabályok nélküli nyomozását joggal tesszük kritika tárgyává”, mivel „az ügyészi omnipotencia egyoldalúvá teszi a nyomozásokat”. Az írás kiemelte, hogy az ügyészre kötelező objektivitással szemben „a bolsevik ügyekben majdnem minden vádbeszéd a proletárdiktatúra elleni vehemens kirohanással kezdődik”. Gyakran „a vádbeszéd azokat a sérelmeket hánytorgatta fel, mely magát a bírói kart érte”, és ezért „mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy a bíróság objektíve [...] döntsön”.⁴⁸

A kifogásolt ügyészi magatartást Váry Albert fellépése alapozta meg, aki az un. terroristák ellen a Budapesti Büntető Törvényszéken folyt perben 1919. december 6-án tartott vádbeszéde bevezetőjében szenvedélyes hangon bélyegezte meg a néhány hónappal korábbi kormányzatot. Leszögezte, hogy „fölfegyverzett kalandorok ragadták magukhoz az államhatalmat és máról holnapra felforgattak mindent”. Uralmuk alatt megsemmisültek „mindazon értékek, melyeken addig állami és társadalmi életünk nyugodott, [...] és magát proletárnak valló

⁴⁶ Gyilkosságért való felbújtásért vonják felelősségre a népbiztosokat. Az Est 1919. október 18., 3. p.; SIK FERENC: *Jogi megtorlás a Tanácsköztársaság politikai szereplői ellen Magyarországon (1919–1921)* 63. p. in. CSIZMADIA ANDOR (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok III.* Bp., 1974; Az eljárást feldolgozta: RÉV ERIKA: *A népbiztosok pere.* Bp., 1969.

⁴⁷ Bp. Főú. 5177/1919.fü. BKMÖL VII.16. 491.d.

⁴⁸ DARVAI JÁNOS: *Az igazságszolgáltatás bolsevik bűnpereiben.* Jogtudományi Közlöny (JK.) 1920/15., 117. p.

tömeg mohó kéjjel vetette rá magát a többi társadalmi osztályhoz tartozók vagyona és életére”.⁴⁹

Hasonlóan fogalmazott Aczél Imre főügyész-helyettes a népbiztosok perében, amikor 1920. november 3-i vádbeszédében kijelentette, hogy a proletárdiktatúra egy bűncselekménysorozat volt, amely a „magyar alkotmányt törte és zúzta össze alapjaiban”, a kormányzótanács pedig a „háború okozta nyomort ..., kétségbeesést, ... szenvedést üzleti alapon értékesítő vállalat, amelynek célja a mások anyagi és erkölcsi javainak megszerzésére” irányult.⁵⁰

A nagy hatásra törekvő, erőteljes érzelmi jelzőkkel dúszított vádbeszédek terjedelmesen ecsetelték az elmúlt időszak történéseit. Így volt ez a hatalmas érdeklődés mellett zajlott – Tisza István volt miniszterelnök 1918. október 31-i megölése miatti – perben is. Az 1921. augusztus 26–27-én tartott ügyészi vádbeszéd hosszasan leírta az akkori kül- és belpolitikai helyzetet, Tisza személyét, majd csak ezt követően tért át a bizonyítás értékelésére, az egyes vádlottak magatartásának megítélésére.⁵¹

Azonban azt is elismerte a Jogtudományi Közlöny hivatkozott írása, hogy azért „vannak ügyészek, akik a Bp. 4.§-ban lefektetett materiális védelem elvének eleget tesznek a nyomozás során, akiknek objektív perbeszédei az érvek erejével hatnak és nem a szenvedélyekre apellálnak, akik a vádelejtéstől sem tartózkodnak”. (A kecskeméti államügyész hivatkozott jelentése szerint viszont a különítményesek bosszúját azok sem kerülhették el, akik ellen „a nyomozást minden bizonyíték hiányában megszüntette és őket szabadlábra helyezte”.⁵²)

Az elfoglalt jogi álláspont mindvégig az volt, hogy a proletárdiktatúra szereplőivel szemben nem politikai magatartásuk, hanem az általuk megvalósított köztörvényi tettek miatt került sor felelősségre vonásukra. A Budapesti Büntető Törvényszék 1919. december 14-i ítélete rögzítette ezt a felfogást, amikor ki mondta, hogy mindazok a cselekmények, amelyeket a tanácsköztársasági „uralomnak szervei és közegei, vagy bárki más által is annak fenntartása érdekében elkövettek, s az érvényben lévő tételes büntetőtörvények bármelyik rendelkezésével ellentétben állnak, s annak megsértését foglalják magukban [...] csak mint közönséges bűncselekmények bírálhatók el”.⁵³

Az ügyészségi jelentések ugyanakkor megállapították, hogy „a kommunista ügyek nehéz feladat elé állították az igazságszolgáltatás szerveit”, mivel sok esetben csak nehezen lehetett e „büntények megtorlására a Btk. szakaszait meg-

⁴⁹ VÁRY ALBERT: *Vádbeszéd gyilkosság, rablás stb. büntetével vádolt Cserny József és társai bűnügyében*. Bp., 1919. 6. p.

⁵⁰ Aczél Imre kir. főügyész-helyettes vádbeszéde 1920. november 3-án és 4-én a bolsevik népbiztosok bűnperének főtárgyalásán Bp., 1921. 3. 8. p.

⁵¹ SZILASSY PÁL: *Vádbeszéd Tisza István gróf meggyilkolása miatt vádolt Kéri Pál és társai bűnügyében*. Bp., 1921. 1–132. p.; Az eljárást feldolgozta HEGEDŰS SÁNDOR: *Egy politikai per kulisszatitkai* (Az ügyben vádlott volt a megtorlásokat elindító korábbi miniszterelnök, Friedrich István is.) Bp., 1976.

⁵² ROMSICS 2.: i.m. 679. p.

⁵³ GECSÉNYI: i.m. 133–134. p.

találni és alkalmazni, nem mindig összhangban a tudomány által tanított joggal és az azelőtti bírói gyakorlattal”. Nehezek voltak ezek az eljárások azért is, mert „a személyes torzsalkodások és egyéni villongások köréből sokszor alig lehetett az igazságot kihámozni”. Gyakran személyes bosszúnak voltak következményei az eljárások, s „aki szomszédjának ártani akart [...] legcélszerűbbnek azt találta, hogy feljelentette őt, mint volt munkástanácsi tagot”. Így az ilyen „ügyekben határozottan nagyobb volt a felmentő ítéletek száma, aminek oka az, hogy a kommunista bűncselekmények sokszor nehezebben voltak minősíthetők, büntetőjogilag megmarkolhatók, de a bizonyítás kérdésében is sok volt a felmentés, mert a nyomozás során felmerült terhelő adatok a főtárgyalásra sokszor összezsugorodtak, a tanúk korábbi terhelő vallomásukat többször visszavonták vagy enyhítették”.⁵⁴

Az egyes magatartások büntetőjogi értékeléséhez a felügyeleti szervek – az Igazságügyi Minisztérium, főügyészségek – számos állásfoglalást, iránymutatást adtak az alárendelt szervek számára, pl. a korábbi fegyveres erő, a Vörös Hadseregbe való belépésre felhívás, az ottani szolgálat, vagy a forradalmi törvényszékek bíráinak, vádbiztosainak tevékenységét megítélését illetően.⁵⁵

A megtorlások következetes véghezvitele érdekében minden jogi eszköz felhasználásra került: pl. zsarolási ügyben hozott felmentő ítélettel szemben a budapesti főállamügyész 1920 márciusában jogegységi perorvoslati indítvány benyújtását javasolta a Legfőbb Államügyészségnek: az okfejtés szerint az „un. tanácsköztársaság idején uralkodott általános terrorban megnyilvánuló erőszak kétségtelenül alkalmas és elegendő okot” adott e büntett megvalósulásához akkor is, ha valamely rendelet végrehajtásában eljáró „szervek és közegek [...] újabb, külön erőszakot vagy fenyegetést nem is alkalmaztak”.⁵⁶

Mivel 1920 nyarára a felelősségre vonásokra nagyrészt már sor került, ezért a főügyészekhez augusztus 24-én intézett, bizalmas 29.743.IM.IV. körrendelet lehetővé tette a 4039/1919.ME rendelet szabályainak méltányosabb alkalmazását. A főügyész ezentúl engedélyezhette a kötelező letartóztatás mellőzését vagy a szabadlábra helyezést, ha az eljárás „alanyi vagy tárgyi szempontból aránylag kevésbé súlyos beszámítás alá eső cselekmény” miatt folyt. A miniszteri utasítás szerint „a könnyítések helyes alkalmazása méltányosságot és emberiességet, másfelől körültekintést, tapasztalatot és óvatosságot igényel”. A rendelkezés kihangsúlyozta a döntéshozó felelősségét, mivel a méltányosság gyakorlása nem

⁵⁴ Kaposvári Ü. 1921.E.35/1. jelentése az 1920. évről; a Szekszárdi Ü. 1921.El.18.A.18. éves jelentésében kiemelte, hogy „különösen politikai természetű bűnügyekben a nyomozás folyamán kihallgatott tanúk a főtárgyaláson visszavonják – esetleg rendkívüli módon enyhítik – terhelő vallomásukat”. IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.

⁵⁵ 28.278/1919.IM.IV. rendelet kimondta, hogy „ha az ítékezés tárgyát képező tényálladék az érvényben lévő törvény szerint bűncselekmény, s a bíróság illetve a vádbiztos a minősítés és büntetési tételek törvényes keretét a tanácsköztársaság szellemében és érdekében át nem hágta”, akkor nem lehet eljárni; Győri Főü. 2204/1920.fü. a Vörös Hadseregbe való belépésre való felhívás megítéléséről, GyMSLGyL VII.6.b. 3.d.

⁵⁶ Sik: i.m. 65. p.

keltheti azt a benyomást, mintha „az államhatalom ezekkel a cselekményekkel szemben eddig következetesen alkalmazott erélyéből” engedne.⁵⁷

A megszilárduló hatalom megkívánta a jelentős befolyással bíró, a megtorlás politikáját segítő, de azt önkényesen gyakorló, ugyanakkor a kormányzat szándékait sokszor veszélyeztető szélsőséges jobboldali szervezetekkel szembeni fellépést is. Ennek eredményeként eljárások indultak pl. a szociáldemokrata vagy liberális lapok szerkesztősegei elleni támadások, uszító, gyűlöletet keltő plakátok kihelyezése, rölapok terjesztése, a budapesti kávéházakban, utcákon elkövetett élet, testi épség és vagyon elleni cselekmények miatt.⁵⁸

A politikai élet eseményei ugyancsak több alkalommal büntetőeljárást vontak maguk után: így a Budapesti Királyi Ügyészség 1921-ben vádat emelt lázadás büntette miatt a volt uralkodó, IV. Károly visszatérési kísérlete, az un. királypuccs után több vezető legitimista politikus és korábbi kormánytag ellen.⁵⁹

E nehéz időszakban az eljárások zömét folytató budapesti vádhatóság elnöke, a Váryt váltó Strache Gusztáv szerint „gigantikus nehézségek szakadtak” az ügyészségre. Kijelentette, hogy a „forradalmak okozta káoszban rendet teremteni nehéz feladat, de hazafias kötelesség” volt. Mint mondta, a kommunisták cselekményein túl az országban „összeesküvések és puccsok voltak napirenden: a honmentők úgy nőttek ki a földből, mint eső után a gomba: fantaszták, kalandorok ... rendszerint bűnös szándékkal, de sok esetben az ő beteges elgondolásuk szerint akartak segíteni az országon, de úgy, hogy ez a segítség az erős kéz beavatkozása nélkül annak sírját jelentette volna”.⁶⁰

A számos politikai jellegű eljárás lezárását Horthy Miklós kormányzó 1920. december 25-én, majd 1921. december 23-án kibocsátott kegyelmi elhatározásai jelentették. Az amnesztia a 4039/1919.ME rendelet 1.§-ában meghatározott bűncselekmények miatt elítéltekre és eljárás alá vonhatókra terjedt ki, ha az adott személy „egyénsége, gondolkodása és érzülete szerint az un. tanácsközársaság eszmekörétől egyébként távolállott és a cselekményt csak létérdekének biztosítása végett vagy utasításra, vagy a téveszmék fertőző behatása következtében erkölcsi ítélőképességének biztonságában megingatva követte el”.⁶¹

⁵⁷ Bp. Főú. 8843/1920.fü. BFL VII.17.a. l.d.

⁵⁸ ZINNÉR: i.m. 31, 47, 72–75. p. pl. 1919. augusztus, szeptemberében az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) által kiadott zsidó ellenes plakátok, rölapok miatt sajtópereket indított a Bp. Ü.; az Országos Antiszemita Párt tagjainak támadása 1919. december 7-én a „Népszava” és „Az Est” szerkesztősegei ellen; 1920 nyarán az ÉME tagjai számos alkalommal megtámadták a főleg zsidók által látogatott budapesti kávéházakat, a vendégeket megverték, többeket megölték. Ezen cselekmények ügyében gyilkosság, sőt lázadás büntette miatt folytak eljárások.

⁵⁹ Uo. 133. p.: a Bp. Ü. 121.242/1921.kü. alatt vádat emelt lázadás büntette miatt a visszatérő király által kinevezett kormány tagjai, pl. az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó külügyminisztere gr. Andrássy Gyula, Beniczky Ödön volt belügy-, Gratz Gusztáv volt külügyminiszter ellen.

⁶⁰ Strache Gusztáv budapesti kir. főügyész búcsúztatása nyugalombavonulása alkalmából 13–14. p. Bp. é.n.

⁶¹ Bp.K. 1920/296. l. p., 1921/289. l. p.

A kegyelem vonatkozott a fehérterror elkövetőire is, akiknek cselekményei a tanácsköztársaság miatti „közelkeseredésből vagy menthető felháborodásból” fakadtak, továbbá az 1918. őszi tömegmozgalmak résztvevőire – a felbujtók és a vezetők kivételével. Az amnesztia azonban nem terjedt ki azokra, akik cselekményeiket nyereségvágyból követték el, továbbá az eljárás vagy büntetés elől külföldre távoztak.

Ez a kegyelem hatalmas terjedelmű, szinte kilátástalanul felderíthető ügyektől mentesítette az igazságszolgáltatást. Az ügyészségi jelentések szerint az 1918-ban elkövetett fosztogatási cselekmények miatti eljárásokban rengeteg személy felelősségét kellett volna vizsgálni: pl. a szekszárdi törvényszék területén 31 ügyben 1785 fő, Szombathelyen 13 eljárásban 575, míg Sopronban 34 esetben 350 ember került eljárás alá.⁶²

A kormányzói elhatározások végrehajtását a 49.900/1920. és a 66.900/1921. IM rendeletek szolgálták.⁶³

Az első rendelet szerint a törvényszékeknél alakított kegyelmi tanácsok elé az ügyész terjesztette írásba foglalt véleményével az ügyeket. Ha a bíróság az elítéltet vagy terheltet az ügyésszel egybehangzóan kegyelemre javasolta, akkor a szabadságvesztést vagy a letartóztatást az igazságügyminiszter rendelkezéséig félbeszakította. A tanács a kegyelemmel kapcsolatos határozatát felterjesztette a miniszterhez. Megkegyelmezés esetén a miniszter az iratokat az ügyészhez küldte vissza, akinek utasítást adhatott a bűncselekmény természetére figyelemmel. Erre akkor került sor, ha „a megkegyelmezett további magatartásának szemmel tartása végett” az illetékes rendőrhatósághoz kellett fordulni.

A második rendelet – mivel az államfői elhatározás a kegyelmet közvetlenül adta meg – kimondta, hogy a büntetést nyilvántartó hatóság (járásbíróság, ügyész, büntető intézet igazgatósága) határozatban állapítja meg az amnesztia alá esés tényét. Mivel a kegyelem nem vonatkozott az ún. közveszélyesekre, az ennek megállapítására vonatkozó aggály esetén az ügyész véleményes jelentését közvetlenül az igazságügyminiszternek tette meg, annak állásfoglalása érdekében.

Ha eljárási kegyelem kérdése merült fel, akkor a nyomozást az ügyész határozatával megszüntette, bírói szakban pedig indítványozta a megszüntetést.

A megtorlások alapját jelentő 1919-es jogszabály alkalmazhatóságát végül a hatályon kívül helyezéséről szóló, 1921. december 24-én kibocsátott 10.992. ME rendelet szüntette meg.⁶⁴

⁶² Szekszárdi Ü. 1920.El.18/A.5., Szombathelyi Ü. 1920.El.1/B.71., Soproni Ü. 1920.El.1/B.27. jelentései, GyMSMGyL VII.6.b. 3.d.

⁶³ Bp. K. 1920/298. 1–2. p., 1921/290. 2. p.

⁶⁴ RT 1921 339. p. Bp. 1921

A tanácsköztársaság bukása után az igazságügyi szervezeten belül is sor került az elmúlt hónapokban tanúsított magatartások kivizsgálására és az ezek miatti felelősségre vonásokra.

A hivatalába 1919. augusztus 7-én visszatért Dabasi Halász Lajos főügyész azonnal intézkedett több államügyész, ügyészségi megbízott, valamint a segéd- és kezelő személyzet állományába tartozó személy állásából való felmentéséről, majd 10–11-ei utasításaival rendelkezett „a kommunista uralom alatt az államügyészségi tisztviselők és alkalmazottak által elkövetett hivatali visszaélések bejelentése tárgyában”. Minden olyan „nem megfelelő magatartás” jelentését megkövetelte, amellyel az ügyészségek alkalmazottai „a törvényes rend ellen bármi módon vétettek”. Leiratában azt is kijelentette, hogy „könyörtelenül fogok eljárni a szándékosan törvénytelen útra tévedt alkalmazottaink ellen”.⁶⁵

Az igazságügyminiszter augusztus 28-án elrendelte annak kivizsgálását, hogy az alkalmazottak a „tanácsköztársaság idején tanúsítottak-e olyan magatartást, mely akár bünvádi, akár fegyelmi eljárás megindítására okul szolgálhat?”.⁶⁶

A kormány szeptember 3-i döntésével „a kommunista diktatúra alatt szolgálatot teljesített tisztviselők magatartásának és hivatali működésének megvizsgálását” minden főhatóságnál az ott alakított igazoló bizottságok hatáskörébe utalta. Az igazságügyminiszter az ülésen bejelentette, hogy voltak olyan ügyészek is, akik szolgálták a kommünt, ezért felelősségre vonásuk indokolt.⁶⁷

Az igazságügyi szerveknél a miniszter által kiadott rendelkezés szerint minden törvényszéknél és ítélőtáblánál „haladéktalanul” igazoló bizottságot kellett alakítani, amelyek feladata lett a bírák, államügyészek és más alkalmazottak eseteiben az igazolási eljárások „késelem nélküli” lefolytatása.⁶⁸

Az öt tagú bizottságot az azonos szolgálati helyen működő bírák és ügyészek választották a „saját kebelükből”. Az előírás szerint lehetőleg olyan személyeket kellett megválasztani, akik „a tanácsköztársaság egész tartama alatt rendes hivatali foglalkozásától eltérő más alkalmazást nem vállalt”.

A bizottság meghatározott szempontok szerint meghallgatta az eljárás alá vontat. Ez kiterjedt arra, hogy az alkalmazott a tanácsköztársaság alatt szerepelt-e a nyilvánosság előtt, politikai összezejövetelen vagy a sajtóban, és „milyen irányban”. Rendes alkalmazása mellett „működött-e más hivatalban, állásban”, és erre „kényszerítő szükség nélkül vállalkozott-e?”. Feltétlenül tisztázni kellett, hogy az igazolás alá vont „általában a tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében fejtett-e ki” tevékenységet.

Az igazoló bizottságnak a meghallgatott előadásán túl meg kellett vizsgálnia a rendelkezésre álló más adatokat is. Az összes információ alapján pedig ezt követően szótöbbséggel döntött arról, hogy az „illető alkalmazott magatartása

⁶⁵ Bp. Főü. ikt. 1919 3084, 3093. BFL 17.b. 656.d.; ua. 3096/1919.fü. BKMÖL VII.16.a. 491.d.

⁶⁶ Ua. 3367/1919.fü. uo.

⁶⁷ Mt. jkv. MOL K.27. 123.d.

⁶⁸ Győri Ítélőtábla (Ít.) 1919.EI.I.B.31. GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.

kifogás alá eshetik-e vagy sem, ... igazoltnak elfogadható-e?”. A meghallgatásról és az annak alapján hozott döntésről jegyzőkönyvet, illetve röviden indokolt határozatot kellett hozni, majd azokat felterjeszteni a felügyeleti hatósághoz.

Felterjesztésében a bizottság nyilatkozott, hogy az igazolás alá vont hirdette-e a kommunista eszméket, pártba, szakszervezetbe belépett-e, közreműködött-e a „nemzeti irányzat exponenseinek” üldözésében, vétett-e tisztviselő társai érdekei ellen, részt vett-e feljebbvalói megalázásában? Arról is véleményt kellett nyilvánítani, hogy az adatok alapján felügyeleti, fegyelmi vagy büntetőeljárás látszik-e indokoltnak. Az érintett személy ügyében a végső döntést az igazságügyminiszter hozta meg, egyetértése esetén az előterjesztett véleményt „határozat erejére” emelve.⁶⁹

Így az államügyészségeken sor került az érintettek nyilatkozatainak beszerzésére, majd megindultak az igazoló, és ennek eredményeként a felügyeleti, a fegyelmi és olykor a büntető eljárások.⁷⁰

Az eljárások alapját jellemzően az ügyészeknek a forradalmi törvényszékek melletti tevékenysége képezte. Az ezek lefolytatására irányadó szempontokra „a ministerialis igazoló bizottság azt az álláspontot foglalta el, hogy mindenek előtt felügyeleti úton, és ha szükségesnek mutatkozik fegyelmi vizsgálat útján” kell a tényeket felderíteni. Ebbe a körbe tartozott annak vizsgálata, hogy az alkalmazott önként vállalkozott-e a feladatra, vagy „kénytelen volt azt terror hatása alatt elfogadni”.

A leglényegesebb annak megállapítása volt, hogy az érintett „bírói és vádbiztosi szerepében a tanácsköztársaság szellemében és érdekében működött-e, vagy mindent elkövetett, hogy hatáskörében a polgári társadalom eléje kerülő tagjait kimentse vagy a nagyobb rossztól óvja”, illetve „szem előtt tartotta-e a büntető törvények és eljárási szabályok kereteit?” Ha ezek a kérdések az „illetőre nézve a vizsgálat során kedvező megoldást nyertek, az igazoló bizottság minden további eljárás mellőzésével igazolja”.⁷¹

⁶⁹ Nagykanizsai Tvsz. 1919.El.I.B.4. tájékoztatása a győri főállamügyésznek a Nagykanizsai Ü. tagjainak a tanácsköztársaság uralma alatt tanúsított magatartására; Győri Főü. 3450/1919.fü. az ítéletábra igazoló bizottságának 1919. október 11–12-i jegyzőkönyve a főállamügyészségi alkalmazottaknak a tanácsköztársaság ideje alatt tanúsított magatartásának megvizsgálásáról; Szekszárdi Tvsz. El.I.B.3/3/1919. 1919. augusztus 23-szeptember 7-i tárgyalási jegyzőkönyve a törvényszék és a járásbíróóságok személyzete magatartása felett; 1282/1920.IM.VIII. a Győri Főü. és az alája rendelt államügyészségek személyzetére vonatkozólag előterjesztett véleményeinek határozat erejére emeléséről, GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.

⁷⁰ Bp. Főü. ikt. 1919: 3121: fegyelmi ügyben a Bp. Ü-ről, 3167: a Balassagyarmati Ü-ről nyilatkozatok felterjesztése; 3187, 3188: bp-i főü. helyettesnek a Nagykanizsai és Kaposvári Ü-ek felügyeleti megvizsgálásával való megbízása; 3237: Pestvidéki Ü. nyilatkozata, 3309: bp-i főü. helyettes jelentése a balassagyarmati ügyészek, 3395: Pestvidéki Ü. jelentése ügyész vádbiztosi működéséről; 3643: bp-i ügyészek működés alóli felmentése, fegyelmi eljárások megindítása; 3733: Kalocsai Ü., 3871: Miskolci Ü. jelentései az ügyészség és a fogház személyzetének tanácsköztársaság alatt tanúsított magatartásáról, BFL. 17.b. 656.d.

⁷¹ Bp. Főü. 5790/1919.fü. BKMÖL VII.16. 490.d.

Amennyiben ily módon nem fejeződött be az eljárás, akkor a főügyész az ítélőtábla fegyelmi bírósága előtt emelt vádat az 1871:VIII.tc. 30.§ b) pontjába ütköző magatartás, vagyis „botrányos magaviselet miatt tiszteletre és bizalomra méltatlanná válás” miatt. A koronaügyész is mint közvádoló járt el e fegyelmi törvény 37.§-a alapján az ítélőtáblai elnök elleni eljárásban.⁷²

A vádbiztosság ellátásán túl fegyelmi eljárás alapját képezte pl. a Közalkalmazottak Országos Szövetségének keretei között alakított bírói és ügyészi szakszervezetbe való belépés, ott a bizalmi poszt betöltése, a „fogházírodán önként vállalt alkalmaztatás”, a fogházőrmester gorombáskodásának eltűrése, az ott dolgozó díjokkal való tegeződés, az „elvtárs” megszólítás használata, az igazságügyi népbiztostól segély kérése, az elkobzott polgári javakból való vásárlás.⁷³

Az eljárások általában jelképes büntetéssel, rosszzallással fejeződtek be, de gyakori volt a fegyelmi felelősség alóli felmentés is. A bíróság szerint egy magatartás megítélésénél „nem egyes kiragadott nyilatkozatokból avagy egyes egyének vélekedéséből [...] hanem a fennforgott különös viszonyoknak és ezekben a fegyelmileg vádlott általános viselkedésének mérlegeléséből” kellett kiindulni. Ha ezekből arra lehetett következtetni, hogy az eljárás alá vont nem azonosította magát a kommunista elvekkel, továbbá tevékenysége nem volt olyan, mely „a proletárdiktatúra céljainak szolgálatába szegődésre engedne következtetést”, akkor nem tartozott felelősséggel.⁷⁴

Az egyes államügyészségek is lefolytatták a fegyelmi eljárásokat a felügyeletük alá tartozó kezelő és segédszemélyzetnél. Az 1919. szeptember 6-i főállamügyészi utasítás szerint „azokat az alkalmazottakat, akik ellen konkrét tények alapján bűncselekmény [...], avagy súlyosabb természetű fegyelmi vétség gyanúja merül fel”, állásukból azonnal fel kellett függeszteni. Náluk olyan magatartások képezték az eljárások alapját, mint pl. a „bizalmi férfiúi” tisztség betöltése, munkástanácsi tagság, az „elvtárs” szó használata, „a kommunisták lelkes hívével” való tudatos érintkezés, a magatartása miatt felelősségre vont fogházőrmester „befolyása alatt állás”, „vele rokonszenvezés”.⁷⁵

⁷² Királyi és Országos Legfőbb Fegyelmi Bíróság LFB.10/15/1920. ítélete Gajzágó Béla, a debreceni ítélőtábla volt elnöke ügyében, aki ellen a koronaügyész azért emelt vádat, mert 1919. március 23-án üdvözlő levelet intézett az igazságügyi népbiztoshoz, melyben biztosította, hogy az „ítélőtábla területén levő bíróságok a kormányt teljes odaadással támogatni készek”, továbbá 1919. március 25-én támogató értekezletre hívta össze az ítélőtábla és a főügyészség tagjait, Koronaügyészség (Kor.ü.) Ált. ir. MOL K.616. 1.cs.

⁷³ Győri Ít. Fgy.16/1920/3. ítélete zalaegerszegi; Bp. Ít. Fgy.42/11/1920. ítélete a rimaszombati forradalmi törvényszék mellé kinevezett ottani ügyészekkel szemben vádbiztosságuk miatt; Győri Ít. Fgy.11/1919/13. ítélete soproni ügyész ügyében; Bp. Ít. Fgy.18/11/1919. ítélete korábbi bp-i ügyésszel szemben. Kor.ü. Ált. ir. MOL K.616. 1.cs.; Nagykanizsai Tvsz. 1919.El.1.B.4. tájékoztatása, GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.

⁷⁴ Bp. Ít. Fgy.42/11/1920. ítélete, Kor.ü. Ált. ir. MOL K.616. 1.cs.

⁷⁵ Bp. Föld. 3367/1919.fü.; Kalocsai Ü. 1919.El.56/6. határozata 4 fogházör fegyelmi ügyében, BKMÖL VII.16. 491, 492.d.

A felfüggesztésre vonatkozó előírást azonban a rendkívüli viszonyok között nem lehetett teljesíteni, mivel az eljárás alá vont fogházöröket nem lehetett helyettesíteni.⁷⁶

Az Igazságügyi Minisztérium mindvégig szoros ellenőrzés alatt tartotta a személyzettel szembeni eljárásokat. A miniszter 1919. október 31-i rendeletével bejelentette, hogy az igazolási eljárások eredményéhez képest szükséges felügyeleti vagy fegyelmi intézkedéseket ellenőrizni kívánja. Ennek érdekében az ítéltáblai elnököknök és főügyészeknek rendszeresen, lehetőleg szóban kellett a tájékoztatást megadniuk a főfelügyeleti hatóság részére.⁷⁷

A minisztérium 1920. november 13-án azt is előírta a főügyészeknek és a koronaügyészeknek, hogyha a fegyelmi eljárás eredményeként az eljárás megszüntetését vagy a vád elejtését tartják indokoltnak, akkor a tervezetet terjesszék fel hozzá. Pongrácz Jenő koronaügyész önértékes válaszában viszont rámutatott arra, hogy a szervezetének tagjai „nem csak képességeik, hanem hosszú gyakorlatukra tekintettel nevezettek ki”. Így, ha „nem lehet rájuk bízni annak elbírálását, vajjon a fegyelmi ügyekben mit kell tenni”, akkor az egész testület „gyámság alá helyezve” van.⁷⁸

Esetenként büntető felelősségre vonásra is sor került: így azon budapesti ügyésszel szemben, aki vádbiztosként önhatalmulag átvette a szentendrei járásbírószék vezetését, az ott letétben lévő osztrák-magyar bankjegyeket un. fehérpénzre jogosulatlanul kicserélte, a forradalmi törvényszék által kiszabott, de nem a büntető törvények szerinti cselekmények miatti szabadságvesztéseket végrehajtotta, továbbá „kommunista lap szerkesztésével és feltétlenül kommunista szellemben írt cikkeinek abban való közzétételével” az egész addigi jogrendet tagadta. (Hatóság elleni erőszak, személyes szabadság megsértése, izgatás és más bűncselekmények miatt 3 év fegyházra és hivatalvesztésre lett ítélve.)⁷⁹

Az igazságügyi szervezet szolgálati viszonyait illetően folytatódott az 1918 őszétől kialakult rendkívüli helyzet. Államfő hiányában 1919 augusztusától a bírák és államügyészek kinevezésének jogát a kormány gyakorolta.⁸⁰

A hatalmas munkateher miatt új ügyészekre nagy szükség volt. A korabeli hivatalos és sajtóhíradások mindig kiemelték az ügyészi teendők ugrásszerű növekedését. Így egy 1919. novemberi tudósítás szerint a szervezet „tagjai rettenesen túl vannak terhelve, mert a bolsevista bűnügyeken kívül olyan hallatlan nagy az egyéb bűncselekmények, és különösen a tolvajlások száma, amire még példa nem volt”. Az ügyészi jelentések szerint a „lopás az, amely feltűnően

⁷⁶ Veszprémi Ü. 1919.El.1/A-32. GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.

⁷⁷ 27.926/1919.IM.VIII. uo.

⁷⁸ 13.887/1920.IM.VIII. Kor.ü. Ált. ir. MOL K.616. 1.cs.

⁷⁹ Bp. Főü. 3395/1919.fü. határozata állásból való felfüggesztéséről, Pestvidéki Tvsz. B.VII.5721/1920/23. ítélete Dr.Horváth Ákos főügyész helyettesi címmel és jelleggel felruházott bp-i ügyész ügyében, Kor. ü. Ált. ir. MOL K.616. 1.cs.

⁸⁰ Bp. K. 1919/99. 1. p., 1919/104. 1. p.

szaporodott. Érthető okát ennek a gazdasági viszonyok képezik, egyes cikkek [...] nehezen szerezhetők meg, magasak az árak”. A megromlott közbiztonságot jelezte, hogy a feljelentések „tekintélyes része az ember élete s testi épsége ellen elkövetett bűncselekményekre vonatkozott”. A megromlott közbiztonságot jellemzik Budapest 1920. novemberi bűnügyi adatai is: a rendőrség 10.088 bűnügygel foglalkozott, melyből 9420 vagyon, 252 pedig élet elleni cselekmény volt.⁸¹

A nyomozások teljesítése a törvényhatósági jogú és a rendezett tanácsú városokban az 1919. október 1-jei 5047.ME rendelettel létrehozott államrendőrség, míg vidéken továbbra is a csendőrség, illetve a községi jegyzők és a járási főszolgabírák feladata volt.⁸²

Az eljárásokat a rendőri szervek nem győzték, illetve nem megfelelően, késedelmesen teljesítették. Az ügyészi megállapítások szerint a „nyomozások befejezését rendkívül hátráltatja a nyomozó hatóságoknak a mai mozgalmas körülmények között más irányban való túlságos mérvű elfoglaltsága, így azok ismételt sürgetés dacára sem képesek megfelelni a megkereséseknek, illetve felhívásoknak”.⁸³

Az új államrendőrségi szervek az ügyészi megkeresésekre a „kellő személyzet hiánya miatt” gyakran csak hónapok múlva válaszoltak. A rendőri közegek a „letartóztatott egyénnel a nyomozás során beismerések kicsikarása végett brutálisan bántak [...] A csendőrség részéről való súlyos tetteges bántalmazások” derültek ki, amiért intézkedés érdekében a felettes szervek kerültek megkeresésre, illetve olykor büntetőeljárások is indultak az elkövető hivatalos személyek ellen.⁸⁴

A jelentések szerint a nagy munkateher miatt a „fogalmazó személyzet nem volt képes” időben feldolgozni az eseteket, a „foglyos ügyek soronkívüli elintézése az államügyészség munkaerejének legnagyobb részét igénybe veszi”. Gátolta a működést az is, hogy a járásbírók melletti ügyészségi megbízotti teendőket is gyakran ügyészeknek kellett elvégezniük, mivel az e tisztet általában ellátó ügyvédek tartózkodtak a feladat elvállalásától: az „indokot a díjazás csekélységében jelentik ki, előadásuk szerint 2-3 bűnügy hoz nekik annyi jövedelmet, mintha az ügyészségi megbízotti teendőket egy egész éven át vinnék”.⁸⁵

Az ügyészeket hatalmas mennyiségű adminisztratív teendők is terhelték: a kimutatások vezetése, a „pénz- és letétkezelés időt rabló és éppen nem jogász

⁸¹ Az Est 1919. november 16. 3. p.; Kaposvári Ü. 1921.E.35/1. jelentése az 1920., Pécsi Ü. 1921.El.18.A/21. jelentése az 1921. évről IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.; ZINNER: i.m. 94. p.

⁸² RT 1919 752–773. p.

⁸³ Szekszárdi Ü. 1921.El.18.A.18. jelentése az 1921. évről IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.

⁸⁴ Kaposvári Ü. 1921.E.35/1. uo.

⁸⁵ Győri Ü. 1919.El.1/B.42. GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.; Szekszárdi Ü. 1921.El.18.A.18.; Pécsi Főü. 190/1923.fü. jelentés az 1922. évről IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.

teendői a hivatalvezetésnek hova-tovább elviselhetetlen terhet fogják képezni”.⁸⁶

Az ügyészégek tagjaival szemben kíváncsi volt, hogy „ne csak alakszerű kötelességteljesítéssel, hanem odaadó, áldozatkész, a lényegre törő ügybuzgalommal”, sőt „szakadatlan erőfeszítéssel teljesített folytonos munkálkodással” járjanak el. A főügyési vizsgálatok azonban azt is megállapították, hogy a szervezet tagjai „a legnagyobb kötelesség tudással, fáradságot nem ismerő szorgalommal és kitartással látták el teendőiket”. Azonban a nehéz körülmények többek „idegrendszerét megtámadták”, a személyzet egészsége, munkaereje megrokkant.⁸⁷

A vezetői előterjesztések sürgették a személyzet bővítését a feladatok elvégzése érdekében, mivel a „mostani rendkívüli ügyforgalom mellett az ügymenet zavartalan ellátása elégtelen”. A megoldást a bírósági jegyzők ügyészégen való alkalmazásában látták, illetve javasolták a megszállt területekről elmenekült bírák, ügyészek beosztását az egyes szervezeti egységekhez.⁸⁸

Az ország megszállt területeiről folyamatosan menekültek a magyar nemzetiségű tisztviselők és családtagjaik. A korábbi szolgálati helyükről eltávozottak általában a fővárosba mentek, és ott jelentkeztek szolgálattételre. A menekült igazságügyi alkalmazottak közül számos bírót a kormány ügyésszé nevezett ki, illetve az igazságügyminiszter az ügyészeket szolgálattételre beosztotta, enyhítve az ügyészégek munkaerő gondjait.⁸⁹

A menekültek tömegei szükségszerűen az államtól vártak segítséget, új állást és javadalmazást. Azonban a kormány pénzügyi fedezet hiányában csak nehezen tudott eleget tenni az ellátási igényeknek. Ezért az 1919. augusztus 16-án kelt 3988.ME rendelet 7.§-a ki is mondta, hogy „az összes közszolgálati alkal-

⁸⁶ Kaposvári Ü. 1921.E.35/1. uo.

⁸⁷ Pécsi Ü. 1921.El.18.A.21. uo.; Győri Főü. 4874/1920.fü. GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.

⁸⁸ Kalocsai Ü. 1919.El.6/22. BKMÖL VII.16. 491.d.; Bp. Főü. ikt. 1919: 3148, 3208: 8, illetve 14 bírósági jegyzőnek a Bp. Ü-hez való berendelése, 3367: Miskolci Ü. E.1.F.28. előterjesztése az ügyési és irodai személyzet szaporítása tárgyában; Győri Főü. 4736/1920.fü. a Szombathelyi Ü. felügyeleti vizsgálatáról, GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.

⁸⁹ Bp. Főü. ikt. 1919: 3290: nyitrai, gyulafehérvári, szabadkai, 3397, 3398: nagyszombati, pancsovai, 3466: rimaszombati, trencséni, zombori igazságügyi alkalmazott menekültek jelentkezése, 3607: karánsebesi és besztekerbányi ügyészek beosztása Bp. és a Pestvidéki Ü-hez, 3958: az október 2-án kelt 40.665.IME. rendelet szerint a pozsonyi főállamügyész a Budapesti Főü-höz került áthelyezésre. Lugosi, aradi, szabadkai, pancsovai bírákat a Bp., alsólendvait és munkácsit a Nagykanizsai, dévait a Soproni, homonnait a Miskolci Ü-re nevezett ki a kormány, Igazságügyi Közlöny (IK.) 1920/I. 33. p., 2. 63. p.; Győri Főü. 2564/1921.fü. jelentése szerint csíkszeredai ügyész Kaposvárra, kolozsvári joggyakornok Nagykanizsára, aranyosmaróti pedig Szekszárdra került beosztásra, IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.; Soproni Ü. 1919.E.11/B.2. kézdivásárhelyi, Zalaegerszegi Ü. 1919.El.1/13-43. dévai, székelyudvarhelyi ügyészek beosztásáról, GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.

mazottak közül csak azok kaphatnak illetményeket, akik tényleg a magyar állam szolgálatában állanak”.⁹⁰

A szeptember 4-én tartott kormányülés megállapította, hogy az állam a „legnagyobb pénzügyi válságát éli”, bevételek nincsenek, az adófizetés szünetel, az állami üzemek idegen megszállás alatt vannak. Így a határozat szerint a megszállt területen maradt közszerződési alkalmazottak, továbbá nyugdíjasok, árvák, özvegyek részére semmilyen illetmény, ellátás nem fizethető. A menekültek pedig csak akkor kaphatnak ellátást, ha a kormány részéről szolgálati elhelyezést nyertek és új állásukat 8 napon belül ténylegesen el is foglalják.⁹¹

A szeptember 22-i kormányhatározat némileg módosította a korábbi döntést, mert kimondta, hogy a szolgálati elhelyezést nem nyert menekültek mégis kapnak havi segélyt, ha igazolják, hogy a megszállt területről kiutasították őket. Ugyanez vonatkozott a nyugdíjjogosultakra is.⁹²

A kormány szeptember 30-i ülésén úgy döntött, hogy a továbbiakban a magyar tisztviselők csak Erdélyben álljanak nyíltan ellen a megszálló hatalomnak, a hűségeskü letételét megtagadva, egyebütt törekedjenek a látszólagos beilleszkedésre.⁹³

A megszállók magatartása miatt azonban továbbra is állandó volt a magyarok menekülése az ország megmaradt területére, amely óriási nehézségek elé állította a kormányzatot. A kormány ezért 1920. január 3-i ülésén úgy döntött, hogy a közalkalmazottak minden megszállt területen letehetik az új államhatalomnak a hűségeskü. A határozat szerint „a magyarság érdeke megkívánja, hogy a tisztviselők a helyükön maradjanak”. Ez annál inkább indokolt, mert „az állam pénzügyi forrásai nem lesznek elegendők arra, hogy elszakadt véreink megélhetését a megcsonkított Magyarország területén biztosíthassák”. A minisztertanács azt is leszögezte, hogy a hűségeskü tett tisztviselő „társadalmi bojkott alá nem vonható, és azt neki szemrehányásul későbbi időben nem lehet felvetni”.⁹⁴

A kormányzat magatartása azonban nem volt következetes e kérdésben. Az igazságügyminiszter a későbbiekben elrendelte a menekült bírák, ügyészek és más igazságügyi alkalmazottak igazolását annak érdekében, hogy azok magatartása, „akik a megszálló hatalom által megkívánt hűségi esküt vagy fogadalmat letették, felügyeleti vizsgálat útján tisztáztassék”. Ennek során a megvizsgáltkak nyilatkoznia kellett az eskü- illetve a fogadalomtétel tényére, körülményeire és indítékaira.

⁹⁰ RT. 1919 644. p.

⁹¹ Mt. jkv. K.27. 123.d.

⁹² Uo.; IK. 1919/5. 299–300. p.

⁹³ Mt. jkv. K.27. 123.d.; ROMSICS IGNÁC: *Gróf Bethlen István politikai pályája 1901–1921.* 210. p. Bp. 1987.

⁹⁴ Uo. 210. p.; A. SÁJTI ENIKŐ: *Kényszerpályán – Magyarok Jugoszláviában 1918–1941.* 15. p. Szeged 1997.

A nyilatkozatnak ki kellett terjednie az azonos szolgálati helyen dolgozott többi személy magatartására is. Különös súllyal arra, hogy „az eskü vagy fogadalom letételénél a megszállás bekövetkezésekor vele egy székhelyen alkalmazottak közül kinek magatartása mutatkozott esetleg olyannak, mely a többiek elhatározására csüggesztőleg hatott és voltak-e esetleg olyanok [...], akik komoly kényszerítő ok nélkül tettek esküt vagy fogadalmat, esetleg annak letételére [...] önként és idő előtt jelentkeztek”. Kedvezőtlen esetben felügyeleti intézkedést kellett alkalmazni az érintett személy ellen.⁹⁵

A kormány 1920. október 27-én kelt 8532.ME rendeletével elrendelte a megszállott területekről beutazók ellenőrzését, melynek célja a 6.§ szerint „az indokolatlan beözönlés meggátlása” volt. E szakasz 1/c) pontja viszont kimondta, hogy „feltétlenül bebocsátandók [...] oly közszerológati alkalmazottak, kiknek számára előzetes alkalmaztatási rendelet adatott ki”.⁹⁶

A kormányzat alapvetően elismerte az ügyészségek munkaerő igényeit és gondoskodott a létszám növeléséről: 1920–21-ben folytatódott a menekült bírák – immáron államfői – ügyészi kinevezése, illetve az eredeti szolgálati helyüket elhagyni kényszerült ügyészek beosztása az ügyészségekre.⁹⁷

Az 1921/22. évre előterjesztett állami költségvetés indokolása szerint „a jogrend és a jogbiztonság mielőbbi helyreállításához fűződő fontos közérdek [...] meghatározta az ügyészségek munkáját [...] A kommunista bűnügyek elintézése csaknem másfél esztendőre kiterjedően úgyszólván teljesen lekötötte munkaerjük legnagyobb részét, amelyet a [...] rögtönbíráskodás alá eső cselekmények elintézése is jelentékeny mértékben igénybe vett”. Fokozta a terhet a kegyelmi elhatározások végrehajtása is. Így a „menekült kir. ügyészekkel csak lassankint megerősíthető kir. ügyészségeknek ezekkel a rendkívüli eljárásokkal és ügyekkel való elhalmozása oda vezetett, hogy a kriminalitás [...] rendkívüli megnövekedése folytán felszaporodott rendes bűnügyek elintézését [...] háttérbe kellett szorítani, ami [...] az ügylátalékoknak óriási mérvű megnövekedését vonta maga után”. E körülményekre figyelemmel a megmaradt államterületen 1914-ben szolgált 151 ügyésszel szemben 238 főben tartotta szükségesnek a kormány a létszám megállapítását. Megnövelték a segédszemélyzet számát is.⁹⁸

⁹⁵ Debreceni Főú. 4093/1922.fü. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár VII. 22/a. 1.d.

⁹⁶ RT 1920 544–545. p.

⁹⁷ Pl. a kormányzó 1920 áprilisában, júniusában, októberében kolozsvári, újvidéki, zombori bírákat a Bp. és a Pestvidéki, fehértemplomi, újvidéki, korponai bírákat a Szegedi, szatmárnémeti bírót a Szolnoki, nagyikindai bírót a Soproni, 1921 márciusában munkácsi, csáktornyai bírákat a Nyíregyházi, illetve a Szekszárdi Ü-re nevezett ki, IK. 1920/4. 318. p., 6. 408. p., 10. 693. p., 1921/3. 159. p.; Győri Főú. 3113/1920.fü. brassói ügyész beosztásáról GyMSMGyL VII.6.b. 2.d.

⁹⁸ A magyar állam költségvetése az 1921/22. zárszámadási évre. Bp., 1922. 63–64. p.

A kormányzat az alapvető pénzügyi nehézségek ellenére is igyekezett az igazságügyi személyzet tevékenységét honorálni. A gyors változásokat hozó 1919 augusztusában megalakult minden kormány elismerte az FKt CXX. rendeletével engedélyezett munkabér rendezéseket, és megengedte az azév április 15-től július 31-ig terjedő időszakra való végrehajtását.

A későbbiekben a javadalmazással foglalkozó 1919. október 21-i 5437.ME rendelet bevezetőjében megállapította, hogy a bírák és államügyészek „külön statusának szükségességét elismeri, de ennek megvalósítását törvényhozási feladatnak tekinti”, ezért függőben tartja az illetményekről szóló 1919:XXVII. néptörvény végrehajtását. A rendelet ugyanakkor visszamenőleges hatállyal, 1919. január 1-től az április 15-ig terjedő időszakra, továbbá augusztus 1-jétől kezdődően un. átmeneti pótlékot állapított meg a bírák és ügyészek számára, fizetési osztályuktól függően.⁹⁹

A magyar államterület nagyrészének megszállása miatt szükségessé vált az eredeti igazságszolgáltatási területbeosztás átrendezése is. Így 1919 őszén igazságügyminiszeri rendeletek alapján a megszállás miatt akadályozott komáromi, ipolysági, kassai államügyészségek helyett a pestvidéki, balassagyarmati, illetve miskolci szervek váltak illetékesé az addigi törvényszéki beosztásból magyar fennhatóság alatt maradt területre.¹⁰⁰

A felettes szervek székhelyének elvesztése miatt az addig Pécshez tartozott Kaposvár, Nagykanizsa és Szekszárd ideiglenes felügyeletére a Győri, míg a Kassához tartozott Miskolcra és Sátoraljaújhelyére a Budapesti Főállamügyészség került kijelölésre.¹⁰¹

Az 1918–19-es forradalmi-ellenforradalmi időszak fordulatai és kaotikus állapotai után a stabilizálódás az 1920. januári választások eredményeként megalakult nemzetgyűlés tevékenységével indult meg.

Február 27-én került elfogadásra „Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről” szóló 1920:I.tc-t, amely alapvető kérdéseket rendezett: a 4.§ szerint a törvényhozó hatalom a nemzetgyűlést illeti, a 7.§ értelmében a bírói hatalmat a törvényesen szervezett bíróságok a magyar állam nevében gyakorolják, míg a 12.§ kimondta, hogy a nemzetgyűlés az államfői teendők ideiglenes ellátására a magyar kormányzót választ. Ennek megfelelően került sor március 1-jén Horthy Miklós megválasztására.

A jogi viszonyokat illetően a 9.§ megállapította, hogy a népköztársaság és a tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezései érvénytelenek. A nemzetgyűlés azonban

⁹⁹ Kalocsai Ü. 1919.El.11/21. BKMÖL. VII. 491.d.; RT. 1919 824–826. p.

¹⁰⁰ Bp. Főü. ikt. 1919. 3406: 22.880.IM.IV.; 4962: 25.373.IM.IV.

¹⁰¹ Uo. 3556: 23.449.IM.IV.; Győri Főü. 2564/1921.fü. IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.

felhatalmazta a kormányt arra, hogy a népköztársasági rendelkezéseket – ha a jogrend és a jogbiztonság érdekében szükséges – ideiglenesen hatályában tartsa, vagy helyettük újakat állapíthasson meg.

E felhatalmazásnak megfelelően az 1920. március 14-én kibocsátott 2245.ME rendelet 2–3.§-ai megállapították, hogy a népköztársaság szerveinek az igazságügyi igazgatás körében tett rendelkezései és a személyi kinevezések „érintetlenül maradnak”, mint ahogy az ezen időszakban hozott ítéletek és egyéb határozatok is. A kinevezések érvényességének elismeréséhez kapcsolódott a 9.§ rendelkezése, amely megállapította, hogy a népköztársaságra tett eskü alól feloldatnak az érintettek, és „helyette újabb eskü vagy fogadás letétele nélkül Magyarországhoz és annak alkotmányához hűségre köteleztetnek”. Az 5.§ szerint pedig „a bíróságok és ügyészségek, valamint tagjaik ezentúl a törvényben megállapított címeiket és elnevezéseiket használhatják”.¹⁰²

A március 18-án kiadott 2394. ME rendelet deklarálta, hogy a „királyság intézményének léte és fennállása a forradalmi események ellenére jogilag érintetlen maradt”. Erre figyelemmel kimondta, hogy az állami szerveket a „királyi” jelzővel kell megjelölni, „bélyegzőjükön magukat törvényes elnevezésüknek megfelelően e jelző használatával kell nevezniök”, és azokon „a magyar állam címerén a szent koronát kell alkalmazniok”.¹⁰³

Az április 1-jén kibocsátott 2708.ME rendelet a bekövetkezett politikai-közjogi változásoknak megfelelő újabb hivatali eskü letételét írta elő mindazok számára, akik az alkotmányhoz s az államfőhöz hűséggel tartoznak. Ennek megfelelően az igazságügyminiszter április 6-án kiadott 10.700. rendelete 1.§-ával előírta az ügyészek és ügyészségi alkalmazottak számára az eskü letételét, amelyben megfogadták, hogy az ország kormányzójához hűk lesznek.¹⁰⁴

E rendelkezések kibocsátása után az igazságügyi szervek, és az ott dolgozók napokon belül visszatértek az 1918 novemberéig használt elnevezéseikre, címekikre. Főügyészi rendelkezés szerint az ügyészségek megfelelő átalakítás után az addig használt pecsétet, bélyegzőket, nyomtatványokat továbbra is alkalmazhatták, illetve „ha az nagyobb költséggel nem jár”, újakat szerezhettek be.¹⁰⁵

Bár a közállapotok normalizálódása a hatalmi viszonyok tisztázódásával, a békétárgyalások megindulásával megkezdődött, az országban továbbra is rendkívül törekeny viszonyok uralkodtak. Erre figyelemmel került megalkotásra az 1920. május 13-án közzétett VI.tc., amely a háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról rendelkezett.

¹⁰² RT. 1920 96–103. p. Bp. 1920.

¹⁰³ Uo. 140–142. p.

¹⁰⁴ Uo. 161–162. p.; Magyarországi Rendeletek Gyűjteménye 1919–1939, X. Igazságügyminiszteri rendeletek. Bp. 1941. 8. p.

¹⁰⁵ Bp. Főü. 2790/1920.fü. körirat szerint a budapesti szerv március 17-én vette vissza eredeti nevét, illetve felhívta az alárendelteket, hogy újra a királyi ügyészség elnevezést használják, BFL VII.17.a. 1.d.; Kalocsai Ü. ikt. 1920: március 19-én a hivatalvezető államügyészként, 20-án már királyi ügyészként írta alá a napi iktatás zárását, BKMÖL VII.16. 353.

Ennek indokolása megállapította, hogy a háború által teremtett kivételes helyzet annyira feldúlta és megváltoztatta az életviszonyokat, hogy a „normális békeállapot jogszabályai a szükségleteket még a béke formális megkötése után is huzamosabb időn át alig fogják kielégíteni, mert az élet még ezután is aligha fog rendes medrébe egyhamar teljesen visszatérni”. A kormány ezért a békekötés után sem nélkülönözheti egyideig a kivételes hatalom felhatalmazását, mert a körülmények olyan intézkedéseket kívánnak meg, amelyeknek „sürgős természetűe alig tűrné meg a szükséges jogszabályoknak a törvényhozás lassúbb, s a viszonyok gyors változásaihoz nehezebben simuló útján esetről-esetre való megalkotását”.

Az 1.§ így kimondta, hogy a „rendkívüli viszonyok miatt a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvényekben foglalt felhatalmazásokon alapuló kivételes hatalom időtartama a békeszerződés megerősítésétől számított egy évre meghosszabbíthatik”.

A háború nemzetközi jogi befejeződését az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés jelentette, amelyet megerősítő okiratai jegyzőkönyvének 1921. július 26-i letételét követően 31-én kihirdetett XXXIII.tc. cikkelyezett be.

Mivel a béketárgyalások során már lehetett tudni az ország megállapítandó határait, így a román csapatok 1920. február-márciusi kivonulásával a Tiszántúlon is helyreállt a magyar állami főhatalom. A békeszerződés megkötése után csupán Pécs, Baja és Szeged környéke maradt megszállás alatt 1921. augusztus 22-ig, amikor innen is eltávoztak a szerb csapatok.

A felszabadult területek újbóli magyar uralom alá kerülésekor a közrend és közbiztonság helyreállítása és fenntartása céljából a kormány átmeneti jelleggel rögtönbíráskodást rendelt el a legsúlyosabb bűncselekményekre.¹⁰⁶

A magyar közigazgatás és igazságszolgáltatás helyreállítását jellemzi az a pécsi ügyészi jelentése, mely szerint a „nemzeti hadsereg bevonulásával egyidejűleg bevonult az egész államrendőrség a megfelelő tiszti karral; az összes csendőrsők, [...] s ezek mind egyszerre lázas tevékenységgel fogtak munkába, részben a megszállás folytán, s azzal kapcsolatban felmerült politikai természetű bűncselekmények [...] kinyomozása, részben a megszállás alatt elkövetett egyéb bűncselekmények kiderítésére, s rendkívüli számban zúdították be a majdnem kivétel nélkül foglyos ügyeket [...] Ezen munkahalmaz mellett feléledtek a háború s a megszállás tartama alatt felfüggesztett vagy elintézzhetetlen ügyek [...] Ezt a rengeteg munkatorlódást kellett volna az ügyészség személyzetének leküzdeni”.¹⁰⁷

¹⁰⁶ 1920. február 6-i 1300/1920.IME rendelet a rögtönbíráskodás kihirdetéséről a debreceni, nyíregyházi, gyulai törvényszékek, 1920. április 8-i 4022/1920.IME rendelet a nagyváradi és szabadkai törvényszékek megszálló csapatok által kiűritett, 1921. augusztus 16-i 18.359/1921.IM rendelet a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság hadereje által kiűritett területekre, IK. 1920/2. 102. p., 4. 308–309. p., 1921/8. 641–642. p.

¹⁰⁷ Pécsi Ü. 1921.El.18.A/21. IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.

A megmaradt államterületen az igazságügyi szervek illetékességi területét részben újra kellett szabályozni, melyet általánosságban az 1920. augusztus 10-én kiadott 6930.ME rendelet tett meg. Ennek 1.§-a szerint, ha valamely bíróság megszállás miatt nem működhetett, akkor területére az igazságügyminiszter a „hasznló hatáskörű szomszédos bíróságok bármelyikének bírói hatóságát kiterjesztheti”. A 2.§-ban pedig felhatalmazást kapott az igazságügyminiszter arra, hogy a megmaradt államterület szükségleteire figyelemmel bírósági kirendeltséget állíthasson fel.¹⁰⁸

E kormánydöntés végrehajtására kerültek kiadásra 1920. november 22-én a 34.500. és a 46.588.IM rendeletek, amelyek a határon kívül került ítélőtáblai székhelyekhez tartozott miskolci és sátoraljaújhelyi törvényszékeket a debreceni, míg Gyulát a szegedi ítélőtáblához csatolta. Az egyelőre szerb megszállás alatt maradt Pécs helyett a kaposvári, nagykanizsai és szekszárdi törvényszékek – a korábban kijelölt Győr helyett – a budapesti ítélőtáblához kerültek.¹⁰⁹

Pécs felszabadulása után természetesen helyreállt a rend, és az eredetileg odatartozott három törvényszék 1921. szeptember 11-től a 47.304.IM.IV. rendelettel ismét az itteni ítélőtáblához került vissza. Pécs illetékességi területe az 1921. augusztus 30-án kiadott 45.200.IM rendelet alapján még növekedett is, mert a megszállásig Szegedhez tartozott bajai és bácsalmási járásbírói területet a szekszárdi törvényszéknek alárendelve idecsatolták.¹¹⁰

Az ügyészségek területbeosztása hagyományosan követte a bíróságokét, így a megmaradt ítélőtáblai székhelyeken működő főügyészségekhez tartoztak a törvényszékek melletti királyi ügyészségek: a trianoni államterületen 5 főügyészség (Budapest, Győr, Pécs, Debrecen, Szeged) és 23 ügyészség tevékenykedett. Azonban a beosztás rendkívül egyenetlen volt, mert míg a budapesti főügyészséghez 8, addig Szegedhez csupán 2 ügyészség, míg Győrhöz 5, Pécshez és Debrecenhez pedig 4–4 tartozott.¹¹¹

A Duna-Tisza közti területnek a szekszárdi törvényszékhez csatolása azonban nem bizonyult jó megoldásnak, ezért az 1922. augusztus 30-án kiadott 44.100.IM rendelet október 1-jével Baján törvényszéki és ügyészségi kirendeltséget állított fel.¹¹²

Az igazságügyi szervezésben addig ismeretlen egység illetékessége a megszállás előtt a zombori törvényszékhez tartozott bajai és bácsalmási járásbíró-ságok, továbbá Szabadka megmaradt területére terjedt ki. A kirendeltség a 4.§

¹⁰⁸ RT. 1920 400. p.

¹⁰⁹ IK. 1920/11. 727, 739. p.

¹¹⁰ Pécsi Főú. 468/1922. fű. IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.; RT. 1921 812–813. p. Bp. 1921.

¹¹¹ Bp. Főú-höz tartozott Budapest, Pestvidék, Balassagyarmat, Eger, Kalocsa, Kecskemét, Szolnok, Székesfehérvár; Győri Főú-höz Győr, Sopron, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg; Pécsi Főú-höz Pécs, Szekszárd, Kaposvár, Nagykanizsa; Szegedi Főú-höz Szeged, Gyula; Debreceni Főú-höz Debrecen, Nyíregyháza, Miskolc, Sátoraljaújhely

¹¹² IK. 1922/8. 462. p. Esetenként előfordult kirendeltség működése korábban is, mint 1919–20 fordulóján Pápán, ahol a Veszprémi Ü-től kirendelt ügyész látott el meghatározott feladatokat, Veszprémi Ü. 1919.El.21/F-2/10., Győri Főú. 1941/1920.fű. GyMSMGyL VII.6.b. 3.d.

szerint minden törvényszéki hatáskörbe tartozó ügyben eljárhatott, az esküdtbíróági és a fegyelmi ügyek kivételével.

A bajai kirendeltségek formálisan a szekszárdi törvényszékhez, illetve királyi ügyészséghez tartoztak, ténylegesen azonban ezeknek alárendelve nem voltak, azok részükre utasításokat nem adhattak. Az ügyészi kirendeltség közvetlenül a pécsi főügyészhez terjesztette fel jelentéseit, irányítást és utasítást attól kapott. Csupán az fejezte ki Szekszárdhoz tartozását, hogy a kirendeltség vezetője a főügyészhez teendő jelentéseit egyidejűleg megküldte az ottani ügyészségnek is.

A kirendeltség működése nagy nehézségekkel indult, mivel csak egy szekszárdi ügyész került ide áthelyezésre, de rajta kívül „sem a fogalmazó, sem a kezelői személyzet közül senki sem volt kinevezve”. A járásbíróság elnöke átengedett ideiglenes szolgálattételre egy kezelőt. Egyedül azonban „képtelen lévén az adminisztrációt és a leírásokat is elvégezni, a helyzet teljes felborítását kikerülendő, a pécsi kir. ügyészségtől két megbízható, rövidebb időre elítélt jó írású letartóztatottat” küldött ki a főügyész. A kirendeltség hatalmas ügyérkezéssel kezdte meg tevékenységét: a területre addig ideiglenesen illetékes szekszárdi és kalocsai ügyészségek 600 feljelentést, nyomozást, vizsgálatot tettek át, és további 1107 feljelentés érkezett.¹¹³

Noha ezen időszak az eredeti állapotok helyreállítására irányult, gyökeres újítás gondolata is felbukkant az igazságügy szervezését illetően. A hazai jogéletben nagy aktivitást kifejtő kúriai bíró, Mendelényi László az újonnan indított szaklap, a Magyar Jogi Szemle hasábjain tette közzé elgondolásait egy új szerkezet létrehozásáról.¹¹⁴

Az egyszerűsítés érdekében javasolta – az ítélőtáblák megszüntetésével – a háromszintű bíróági szervezet kialakítását. Ennek keretében szükségesnek tartotta a Kúria melletti ügyészség bekapcsolását az egységes ügyészi szervezetbe. Javaslatára szerint az ennek élén álló legfőbb államügyész felügyelete alatt működnének a törvényszékek melletti ügyészségek, amelyeket – méretüktől függően – főügyészek vagy helyettesek vezetnek. Ezzel a megoldással kiköszöbölődne az az „anomália”, hogy az ügyészségek a legfőbb ügyészi szerv kikapcsolásával közvetlenül az igazságügyminiszternek vannak alárendelve.

A tanulmány a kormányzat irányítási és utasítási jogát kizárólag politikai ügyekben tartotta elképzelhetőnek, azzal, hogy azt a miniszter csak a legfőbb ügyész útján gyakorolhatná.

A megszüntetésre javasolt főügyészségek személyzetét a szerző részint a „tetemesen megnagyobbodott hatáskörű legfőbb államügyészségnél”, másrészt az ügyészségek vezetőiként kívánta elhelyezni.

¹¹³ Pécsi Főü. 190/1923.fü. IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.

¹¹⁴ MENDELÉNYI LÁSZLÓ: *Tanulmányok*. Magyar Jogi Szemle 1920/1. 46. p.

A számos újító gondolatot tartalmazó írás a jogfolytonosság helyreállítása során visszhangot nem keltett.

A hatalmi viszonyok tisztultával a kormányzat megoldást keresett az igazságügyi szolgálatban állók javadalmazási kérdéseinek rendezésére is.

Az elmúlt évek rendkívüli viszonyai között számos tételből állt össze a javadalmazás: fizetésből, pótlékokból (személyi, átmeneti, külön, családi), segélyekből (háborús, drágasági) és lakpénzből.¹¹⁵

Azonban az áruhiány és rendkívül gyors pénzromlás (1919 februárjától egy év alatt a közszükségleti cikkek árai kb. 1000%-kal emelkedtek) miatt a javadalmazás elértéktelenedett, így a „tisztviselői fizetések a háború előtti helyzettel szemben ma csak 1/20-ot érnek; s ha közben a fizetések a régiek 4–5-szörösére emelkedtek, ez annyit jelent, mintha a valóságban [...] a régi állagnak 1/4 vagy 1/5-ére szállottak volna le [...] Ez a gyökere a tisztviselői s így a bírói és ügyészi kar nyomorának”.¹¹⁶

Az általános elszegényedés különösen súlyosan érintette az addigi egzisztenciájukat elvesztett menekülteket, akik helyzete ellehetetlenült. Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület (OBÜE) 1920 nyarán tartott közgyűlésén ezért a „panaszok áradatát, a nélkülönözések tengernyi sokaságát kellett végig hallgatni a megszállott területekről menekülő kartársaktól, akik csalódtak abban, hogy a megcsönkített állam eltartásukat biztosítja”.¹¹⁷

Ferdinandy Gyula igazságügyminiszter 1920. június 15-i nemzetgyűlési felhívásában a kormány részéről el is ismerte, hogy „a közszolgálati organizmusnak az a része, amely a magyar bírákból és ügyészekből alakul, rendkívül nyomorúságos viszonyok között él. Ezért ennek orvoslására a kormány június 20-án benyújtotta a „A királyi ítélőbírák és a királyi ügyészek illetményéről” szóló törvényjavaslatot”.¹¹⁸

Az általános indokolás kiemelte, hogy az „a nagy és nehéz feladatot, mely általában, de különösen most, a közelmúltban pusztulásra kárhoztatott jogrend helyreállításánál és a jogbiztonságnak újból való megszilárdításánál a bíróságokra hárul, csak erkölcsileg és anyagiilag független és így minden befolyástól ment bírói kar oldhatja meg”.

A javaslat szükségesnek tartotta az 1871:XXXII.tc. szerinti önálló jogállás visszaállítását, mivel „ezt a külön státust szüntette meg az 1893:IV.tc., ami visszaesést jelent a korábbi jogállapotokkal szemben”.

A javadalmazás tekintetében a javaslat leszögezte, hogy „a jelenlegi súlyos gazdasági helyzetben, az árviszonyok szertelen hullámzásai kötött teljesen elégtő megoldást nem nyújthat. Éppen azért azt a módot választotta, hogy egyrészt az illetmények megállapítását külön táblázatba foglalta, amely a rendszer

¹¹⁵ Bp. Főú. 43/1920.fü. BKMÖL. VII.16. 491.d.

¹¹⁶ GÜNDISCH GUIDO: *A bírói kar anyagi helyzetéről*. I. p. Magyar Jogélet 1920/15.

¹¹⁷ Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület közgyűlése 103. p. JK. 1920/13.

¹¹⁸ Ngy. 1920 napló III.k. 361. p.; ir. III.k. Bp., 1920. 204–217. p.

érintése nélkül bármikor megváltoztatható, másrészt fenntartotta az ítélembírák és az ügyészek igényét mindazokra a pótlékokra, segélyekre és egyéb mellékilletményekre, amelyekben az állami tisztviselők általában részesülnek”.

A javaslattal egyetértő nemzetgyűlési Igazságügyi Bizottság augusztus 3-i jelentésében hangsúlyozta, „azzal, hogy a bíróságot kiemeltük az egyéb közigazgatási tisztviselők sorából, megteremtettük a külön bírói és ügyészi státust, csak évtizedes mulasztást hoztunk helyre”. A jelentés szerint ugyan nem oldódott meg a „nyomorral hősiesen küzdő, hazafias bírák és ügyészek megélhetésének súlyos kérdése”. A javaslat mégis „lényeges könnyítéseket vélt elérni, [...] s a külön státus intézményes kiépítésével erkölcsi tekintetben honorálta ezen kiváló testületet”.

Az augusztus 12–14-én lefolytatott nemzetgyűlési vitában a képviselők támogatták a javaslatot.¹¹⁹

A jellemző felszólalás szerint „akármennyire ki vagyunk fosztva mindenkümből, találni kell az állam pénzügyi igazgatásának módot arra, hogy bírói kar megfelelő módon legyen dotálva [...] Úgy kell berendezni a bírák életét, fizetését, hogy azok nyugodtan, minden melléktekinet nélkül, anyagi gondoktól mentesen tudják szolgálni [...] a magyar nemzet reorganizációját”.

Tomcsányi Vilmos igazságügyminiszter tárgyalást lezáró hozzászólása szerint azonban a jogos igények ellenére a javadalmazás mértékében „a kormány odáig nem mehet el – az a lehetőség határain túlmegegy – hogy a bírákat és ügyészeket olyan helyzetbe juttassa, hogy a mai nehéz viszonyok között is teljesen gond nélkül élhessenek”.

Az augusztus 16-án elfogadott javaslat szeptember 4-én, mint az 1920:XX.tc.nyert kihirdetést azzal, hogy rendelkezéseit július 1-től kell alkalmazni.

„A királyi ítélembírák és a királyi ügyészek státusáról” címet kapott törvény gyakorlatilag megismételte az 1919:XXVII. néptörvény rendelkezéseit.

Az 1, 2.§ a bírák, ügyészek részére saját javadalmazási rendszert állított fel, és megállapította, hogy joguk van fizetésre, lakáspénzre, valamint mindazon „pótlékokra, segélyekre és egyéb mellékilletményekre, amelyekben az állami tisztviselők általában részesülnek, továbbá [...] külön képesítési pótlékokra”.

A törvény hat fizetési csoportot határozott meg: I. törvényszéki és járásbíró, ügyész, II. ítéltáblai bíró, törvényszéki tanácselnök, főügyész-helyettes, járásbírói és ügyészségi elnök, alelnök, III. kúriai bíró, ítéltáblai tanácselnök, törvényszéki elnök, főügyész, koronaügyész-helyettes, közigazgatási bíró, IV. kúriai tanácselnök, ítéltáblai elnök, a budapesti főügyész, V. a budapesti ítéltábla elnöke, a koronaügyész, VI. a Kúria és a Közigazgatási Bíróság elnökei.

Az 5.§ az egyes fizetési csoportokon belül (V–VI. kivételével) fokozatokat állapított meg. A kinevezés a csoport legalsó fokozatára szólt, míg az előlépésre három évente került sor. Azonban a 7.§ lehetőséget adott a várakozási idő egy

¹¹⁹ Uo. napló IV.k. Bp., 1920. 406–430. p.

évvel történő megrövidítésére, mivel ez „az automatikus előlépés ambíciót csökkenthető hatásának enyhítésére szolgál és különösen alkalmas a rendkívüli értékű tevékenység jutalmazására”.

E rendelkezés végrehajtását a 41.000/1921.IM rendelet szolgálta, amely szerint a rövidítést annak javára lehetett alkalmazni, aki „az átlagos mértéken messze felülemelkedő munkát teljesített”. A feltétel megállapítása a 62.500/1913.IM rendelettel meghatározott minősítésre jogosult feladata volt, aki indokolt véleményét minden év április 1-jéig az igazságügyminiszter elé terjesztette. A kedvezményben csupán az I. és II. fizetési csoportba tartozók 10%-a részesülhetett.¹²⁰

A 17.§ a vizsgálóbírák és az első fokú ügyészek részére működési pótlékot is megállapított.

A kihirdetett törvény azonban nem nyert elismerést, mivel az „csupán a törzsfizetéseket emelte jelentékenyebben, az összjövedelmeket csak jelentéktelenül [...] Ezen rendezés után is csak az a helyzet, hogy a bíró és ügyész nem élhet meg javadalmazásából”.¹²¹

A törvény tényleges végrehajtására csak 1921 őszén került sor, amikor a kormányzó döntött a kinevezésekről és címadományozásokról, melynek során újrásorolásra került a teljes bírói, ügyészi kar.¹²²

Az intézkedésekkel szemben kritikusan nyilvánult meg a szaksajtó. A Jogtudományi Közlöny különösen bírálta az alelnöki kinevezéseket, mivel „sokan vannak, jóval többen, mint amennyit pl. a kir. ügyészség monokratikus szervezete elbír”. A lap szerint „a szervezet igazgatásában részt nem vevő, továbbra is előadóként szereplő alelnökök tömege” felesleges, hiszen belőlük soha nem is lehet elnök. Az elnöki elnevezést is ellentmondásosnak tartotta a lap, hiszen „milyen tanácsban elnököl az ügyészség vezetője?” A végső megállapítás szerint „a bírói és ügyészi kar kevesebb címmel is beérmé, ha több megélhetési valószínűséget remélne”.¹²³

A javadalmazás elégtelensége miatt – amely alapvetően a folyamatos pénzromlásból fakadt – az OBÜE sürgette a törvény módosítását: így javasolta a fizetési fokozatokban töltendő várakozási idő rövidítését, az ebben részesülhetők arányának 50%-os megállapítását, a mellékilletmények (pl. napidíj) más állami tisztviselőktől önálló megállapítását.¹²⁴

A kormányzat meghatározott juttatásokkal is gondoskodni kívánt az állami szolgálatban állókról.

Ennek keretében az 1921:XLVI.tc. 1.§ (7) bekezdése felhatalmazta a kormányt, hogy az állami tisztviselők (nyugdíjasok, családtagok) részére gyógyke-

¹²⁰ IK. 1921/7. 497–498. p.

¹²¹ SOWIX: *A kir. ítélőbírák és kir. ügyészek statusáról*. 144. p. JK. 1920/18.

¹²² IK. 1921/10. 741–742. p.

¹²³ A tömegkinevezés 151. p. JK. 1921/19.

¹²⁴ A bírói és ügyészi státustörvény reformja 95. p. JK. 1922/11.

zelési költségeik fedezésére a népjóléti és munkaügyi miniszter kezelése alá tartozó Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alapot (OTBA) létesítsen. Az alap fedezetét részint a költségvetés, másrészt az igényjogosultak készpénzben kapott járandóságainak 2%-át kitevő járulék biztosította.

A kormány 1921. október 23-i ülésén foglalkozott az OTBA létesítésével, és felhívta az illetékes minisztert az állami tisztviselők gyógykezelésére vonatkozó rendelet kibocsátására. Az alap 1923-ban meg is kezdte működését.¹²⁵

A társadalmi konszolidációt kívánta szolgálni az a jogalkotás, amely különböző magatartásokat bűncselekménnyé nyilvánított, illetve a büntetőeljárást egyszerűsítette. Az új jogi szabályozás szükségességét a zaklatott társadalmi, gazdasági viszonyokból fakadt bűnözés, az állami bevételek forrásainak zavarai, a folyamatos pénzromlás, az ezeket előidéző vagy fokozó magatartásokkal szembeni fellépés indokolta.

A kodifikáció közvetlen hatást gyakorolt az ügyészség tevékenységére, növelve feladatait, bővítve hatáskörét. Tapasztalataik alapján az ügyészi szervek is szükségesnek tartották a megváltozott viszonyokhoz idomuló jogalkotást. Az infláció büntetőjogi következményeként indokoltnak vélték a vagyon elleni bűncselekmények értékhatárának felemelését, mivel „nagyobb és állandóbb teherrel fenyeget az érték emelkedések folytán a lopásoknak az értékre való tekintettel törvényszéki hatáskörbe tartozó nagy esetköre”. Mint egy ügyészségi jelentés megállapította, a pénz romlása miatt „egy libának ellopása, néhány kilogramm búzának vagy lisztnek elsikkasztása” e bíróságra tartozó bűncselekményt képezett.¹²⁶ (Az értékhatár felemelését az 1921:XXVIII.tc. meg is tette.)

A büntetőjogi kodifikációk alapvető okát hűen világítja meg „Az árdrágító visszaélésekről” szóló 1920:XV.tc. általános indokolása, amely szerint „a háború szerencsétlen kimenetele után kitört forradalmak, s az ellenséges megszállás [...] gazdasági életünket rendes menetéből teljesen kilendítették és normális rendjéhez való visszatérése elé egyelőre leküzdhetetlen akadályokat állítottak”. Ilyen körülmények között is azonban „a büntető rendelkezéseknek nem lehet hivatásuk, hogy a gazdasági élet bajait orvosolják; [...] kizárólag azok ellen az erkölcsileg is elítélendő bűnös visszaélések ellen fordulnak, amelyek gazdasági életünk hiányait [...] bűnösen fokozzák”.

Az e törvény végrehajtására 1920. július 21-én kiadott 5950.ME rendelet alapján a törvényszékeknél és nagyobb járásbíróságoknál uzsorabíróság került felállításra, amely mellett a közbírói feladatokat a főügyész által kijelölt ügyész látta el.¹²⁷

¹²⁵ SOÓS LÁSZLÓ (szerk.): *Minisztertanácsi ülések napirendi pontjai 1867–1944*. PC CD-ROM Magyar Országos Levéltár – Arcanum Digitéka.

¹²⁶ Kaposvári Ü. 1921.E.35/1.; Pécsi Főü. 190/1923.fü. IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.

¹²⁷ RT: 1920/1. 327–336. p.

A 15.§ az ilyen ügyekben a nyomozást és vizsgálatot kizárta. Az eljárás során az ügyész a vizsgálóbíró megillető jogkört gyakorolta, intézkedései ellen – az előzetes letartóztatás kivételével – jogorvoslatnak helye nem volt. Mihelyt a tényállást „kellően felderítve” látta, vádindítványt nyújtott be a bírósághoz, amely ellen kifogással élni nem lehetett.

Az eljárások nagy száma miatt azonban az igazságügyminiszter 41.508/1922. szám alatt utasította az ügyészségeket, hogy a „jelentéktelen és a közre kihatással nem bíró apróbb árdrágítási ügyek megszüntetése mellett [...] azokra az ügyekre fordítsanak nagyobb gondot, amelyek a közrendnek nagyobb megrázkódtatását vonták maguk után”, s ezekben igyekezzenek a „törvény szigorúságát alkalmaztatni”.¹²⁸

Az állami bevételek fokozása, behajtása és védelme érdekében is több anyagi és eljárási jogi rendelkezés született.

Ezek közül „A több egyenesadóra és a közadók kezelésére vonatkozó törvényes rendelkezések módosításáról és kiegészítéséről” szóló 1920:XXIII.tc. 105.§-a új jogkört adott az ügyészségnek. A pénzügyigazgatóság bárkit személyes megjelenésre kötelezhetett avégből, hogy adóügyében felvilágosítást adjon vagy vallomást tegyen. Ha viszont valaki ismételt szabályszerű idézés dacára sem tett eleget kötelezettségének, a pénzügyigazgatóságnak (adófelügyelőnek) jogában állt a királyi ügyészhez fordulni a Bp. 131.§-a szerinti elővezető parancs „kieszközlése” végett.

A bevételek biztosítása érdekében – az addigi kihágási szabályozással szemben – az 1920:XXXII.tc. az államkincstár megkárosítására irányuló magatartásokat, mint adócsalást, büntetetté és vétségge nyilvánította.

Az e bűncselekmények miatti eljárásokra a Bp. szabályai voltak az irányadók. Adócsalási ügyben az törvényszék járt el, amelynek területén a veszélyeztetett adó- vagy egyéb köztartozás megállapítására, beszedésére jogosított pénzügyigazgatóság székhelye volt. Ez általában egybeesett a törvényszékekével.¹²⁹

A 12.§ szerint a királyi ügyészség az adócsalás miatt tett feljelentést az illetékes pénzügyigazgatóságnak (adófelügyelőnek, központi díj- és illetékkiszabási hivatalnak) küldte meg a nyomozás teljesítésére.

Új büntetőjogi szabályozást jelentett a nemzeti valuta és az állam pénzügyi érdekeinek védelme érdekében „A fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekről” szóló 1922:XXVI.tc. is. Az ennek hatálya alá eső büntettek és vétségek a Budapesti Büntető Törvényszéknél szervezett uzsorabíróság kizárólagos illetékességébe tartoztak. Az eljárás során a királyi ügyészséget szakkérdésben a pénzügyminiszter megbízottja támogatta. E törvény eredményeként a Budapesti

¹²⁸ Pécsi Főú. 190/1923.fü. IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.

¹²⁹ A trianoni államterületen 22 pénzügyigazgatóság (Budapest, Budapestvidék, Balassagyarmat, Debrecen, Eger, Győr, Gyula, Kaposvár, Komáromújváros, Makó, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Sátoraljaújhely, Sopron, Szeged, Székesfehérvár, Szekszárd, Szolnok, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg) és 2 kirendeltség (Baja, Kecskemét) működött, Magyarország tisztii cím- és névtára. Bp., 1927. 91–103. p.

Királyi Ügyészségen külön osztály került felállításra a valutaügyekben való eljárásra.¹³⁰

A gazdasági rend megteremtésével kapcsolatos jogalkotáson túlmenően törvények születtek a társadalmi rend védelmére, valamint hatásosnak és olcsóbbnak tartott büntetés alkalmazására is.

A háború utáni eseményekre, a forradalmakra reagálva hangsúlyossá vált a hatalom fokozott oltalmának igénye, melynek „Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről” szóló 1921:III.tc. tett eleget. Megalkotására indokolása szerint azért került sor, mert a „háború elvesztését követő idők szomorú eseményei beigazolták, hogy gondoskodnunk kell oly jogszabályokról, amelyek alkalmasak arra, hogy a jelen kor felforgató eszméitől félrevezetett elemeket visszariasszák az állam és társadalom fennálló törvényes rendjének jogellenes megtámadásától”.

Mivel az évtizedekkel korábbi Csemegi-kódex szabályai nem mindenben feleltek meg az „újabb kor megváltozott követelményeinek”, ezért a szabályozás új tényállások alkotásával a hiányokat kívánta pótolni azért, hogy a fennálló államrendet a „jogellenes úton haladó bármiféle felforgató törekvéssel szemben kellő védelemben részesítse”.

A törvény 12.§-a az ezen bűncselekmények miatti eljárásokat az ítélőtáblák székhelyei szerinti törvényszékekhez utalta, megnövelve az ottani ügyészségek feladatait. A törvény szerinti bűncselekmények eseteiben a terhelt távolléte a vád alá helyezést, a tárgyalást és az ítélethozatalt nem gátolta.

A bűnözés megtörését kívánta szolgálni „A vagyon, az erkölcsiség és a személyiség hatályosabb büntetőjogi védelméről” szóló 1920:XXVI.tc., mivel „a törvénytisztelet csökkenése és a bűncselekmények elszaporodása mind fenyegetőbb méreteket” öltött. Indokolása szerint a rögtönbíráskodáson túl szükségessé vált olyan törvényhozási intézkedés is, amelynek „segélyével feldúlt viszonyaink helyreállítását, s a társadalmi és jogrend konszolidációjának folyamatát siettetni, és a ma még sajnosan nélkülözött egyensúly állapotot megvalósítani lehet”.

Ezért a személy- és vagyonbiztonságot, valamint a közellátást súlyosan veszélyeztető cselekményeknél a törvény 1.§-a lehetővé tette botbüntetést kiszabását, pl. a szemérem, az élet elleni bűntettek, a lopás, rablás, zsarolás, orgazdaság, csalás, az árdrágító visszaélés büntetési, az uzsora vétségének eseteiben.

Az indokolás kihangsúlyozta, hogy ez a szankció „a szabadságvesztésbüntetést is nélkülözhetővé teszi, és ehhez képest az ezidő szerint túlsúlyolt büntető intézeteink további megterhelésének elkerülésére is alkalmas”.

¹³⁰ 1611/1937.IM.IV. BFL VII.17.a. 1.d.

A 4.§ szerint a botozást a bíróság és az ügyészség képviselője, s a hatósági orvos jelenlétében az ügyészség vezetője által kijelölt fogházor a nyilvánosság kizárásával hajtotta végre. A végrehajtásra kibocsátott 36.300/1920.IM rendelet szerint az ütések a deresen fekvő elítéltnak „csupán alsónadrággal és inggel borított ülő részét” érthették.¹³¹

Az 1920. szeptember 29-én kihirdetett törvény hatálya az azonnali életbelépésétől számított egy évre szólt, de azt – Zsitvay Tibor későbbi igazságügyminiszter visszaemlékezése szerint – ténylegesen nem alkalmazták.¹³²

A rendkívüli időszak viszonyai megkövetelték a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítését, amelyet az 1921:XXIX.tc. tett meg. Ez az addigi hazai eljárási elvektől és megoldásoktól eltérő új intézményeket vezetett be, megnövelve az ügyészség jogkörét.

A törvény általános indokolásában megállapította, hogy az igazságszolgáltatás „mai állapotában a gyors és hatályos megtorlás követelményeinek kielégítő mértékben eleget tenni nem képes. Általános a panasz, hogy a büntető bíróságok túl vannak terhelve, s emiatt a bűncselekmények megtorlása nem történhetik azzal a gyorsasággal, amely szükséges ahhoz, hogy a büntetés a bűncselekményt nyomon kövesse”. Ezért „a bűnvádi per menetét kell a kisebb jelentőségű, de tömegesen előforduló ügyekben egyszerűbbé, kevesebb szakból állóvá és ezzel gyorsabbá tenni”.

A kitűzött célt a törvény az előkészítő eljárás megrövidítésével és az egyesbíráskodás kiterjesztésével kívánta elérni.

Ennek érdekében az 5.§ feljogosította az ügyészséget a nyomozás teljesítésére, melynek során tett intézkedései ellen a törvényszék vádtanácsához lehetett előterjesztéssel élni.

Az indokolás szerint ennek révén a királyi ügyészség közvetlen eljárásával szerezheti meg azt a tájékozódást, amely „nélkül a vádemelés kérdésében megnyugvással határozni nem tud”. Azok a tapasztalatok, amelyek a gyorsított bűnvádi eljárás szabályainak alkalmazása során felmerültek, ezt a felfogást megerősítették. A jogalkalmazók a Gybp. „szabályainak a bűnvádi eljárás körében általánosítását szükségesnek jelezték és javasolták, másrészt pedig a királyi ügyészség közvetlen nyomozó tevékenysége ellen komoly panasz nem merült fel”.

Azonban a vádhatóság „ily tevékenysége egyéb feladatai mellett csak kivételes lehet”, mert „személyzetének oly mértékű szaporítása, amely mellett minden nyomozást a királyi ügyészségek tagjai teljesíthetnének, leküzdhetetlen pénzügyi nehézségekbe ütköznék, de nem is volna szükséges.”

¹³¹ IK. 1920/10. 659. p.

¹³² Zsitvay Tibor emlékiratai – Magyarország 1921–1941. Bp., 1999. 283. p.

Az indokolás megállapította, hogy a nyomozások nagy részét a rendőri szervek végzik, s közreműködésük az eljárás kezdő szakában nem is nélkülözhető. Viszont szükséges, hogy az „ügyészség irányító jogköre minél teljesebb mértékben érvényesüljön”. Ha fokozódik a közvetlen befolyás a nyomozásokra, megnyílik a lehetősége annak is, hogy az ügyészség „kellő időben érvényesíthesse azokat a szempontokat, amelyeket adott esetben a vád emelésénél irányadóknak tart”. Ennek eredményeként el lehet kerülni a nyomozásoknak az előkészítő eljárás elhúzódását eredményező gyakori kiegészítését is.

A törvény 6.§-a a legalitási elvet áttörve utat nyitott az opportunitás érvényesülésének. Ha az eljárás kizárólag a 2.§-ban meghatározott, a törvény életbelépése előtt elkövetett bűncselekmények (testi sértés, lopás, sikkasztás, csalás büntette, ezekkel kapcsolatos orgazdaság, illetve bűnpártolás) miatt folyt, akkor az ügyész főügyési hozzájárulással a nyomozást akkor is megszüntethette, ha „meggyőződése szerint a cselekmény igen csekély jelentőségű, a közérdeket számbavehetően nem sérti, és a terhelt egyénisége s életviszonyai, különösen pedig a bűncselekménnyel okozott sérelem jóvátételére irányuló törekvése alapot nyújtanak arra a reményre, hogy az eljárás megszüntetése a terheltet újabb bűncselekmény elkövetésére ösztönözni nem fogja”.

Az opportunitás érvényesítési lehetőségét az indokolás azzal magyarázta, hogy enélkül az ügyészség helyzete csak igen kis mértékben javulna. Így módot kellett adni arra, hogy az addigi törvényes okokon felül az ügyészség „akkor is mellőzhesse a vádemelést, amikor azt a közérdek nem okvetlenül kívánja. Csak ily módon látszik elérhetőnek, hogy az oly régi ügyek tömegétől, amelyek a közérdeket számbavehetően nem sértik, a büntető igazságszolgáltatás szervei körülményesebb eljárás nélkül megszabaduljanak és munkaerejüket a jelentős bűnügyek gyors elintézésére fordíthassák”.

Arra nézve, hogy valamely bűncselekmény a „közérdeket mikor érinti számbavehetően, általános elv fel nem állítható”. Így az „eset körülményeihez képest lehet csak megállapítani, vajjon a megtorlás elmaradása milyen hatást gyakorolna a társadalom érdekeire és a közfelfogásra”. Azonban annak biztosítására, hogy az opportunitás alkalmazása a „legnagyobb körütekintéssel, a lényeges szempontok minden irányú mérlegelésével és a közérdeknek teljes megóvásával történjék”, szükségessé vált a főügyési hozzájárulás kikötése.

A törvény 8.§-a a gyors eljárást kívánta biztosítani azzal, hogy „tettenkapás” esetén az ügyészség a terheltet nyomozás nélkül, vádirat mellőzésével, három napon belül a törvényszék elé állíthatta tárgyalás végett. Ilyen esetben a tanúk, szakértők megidézéséről, elővezetéséről az ügyész gondoskodott, a főtárgyaláson pedig a vádat szóban terjesztette elő.

Ha vádemelésre került sor, akkor a 2.§ szerint a törvényszék egyesbírósként járt el, amennyiben a vád tárgya a fent már említett bűncselekmény elkövetése volt. Az ilyen ügyekben a vádiratnak csak a Bp. 255.§ 1. és 2. pontjaiban megjelölt adatokat (a terhelt nevét, annak megjelölésével, hogy fogva van-

e, és a vád tárgyává tett bűncselekmény megjelölését) kellett tartalmaznia. A 10.§ a vádirat elleni kifogást kizárta.

A 12.§ lehetőséget adott a tárgyalásnak a törvényszék székhelyén kívüli megtartására, ha ezzel – a közlekedési viszonyokra, a kitűzendő ügyek vagy a megidézendők nagy számára, illetve más fontos körülményre tekintettel – a bűnügyi költséget, s a megidézettek idővesztését lényegesen lehetett csökkenteni.

Az 1921. július 15-én kihirdetett törvény hatálya eredetileg három évre szólt. A kedvező tapasztalatokra figyelemmel azonban az 1924:XVII.tc. 6.§-a az alkalmazhatóságát meghosszabbította. (A törvény hatását a későbbiekben a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1928:X.tc. indokolása akként méltatta, hogy „az 1921:XXIX.tc-nek a bűnvádi eljárást egyszerűsítő és gyorsító rendelkezései megszüntették azt a szomorú állapotot, amelybe az első fokú büntető bíróságok kerültek a háború, a forradalmak és az azokat követő rendkívüli viszonyok következtében”).

Az ügyészség számára azonban az előnyökön túl e törvény alkalmazása terhet is jelentett, mivel a székhelyen kívüli és a megnövekedett számú, egyes bírák által tartott tárgyalásokon el kellett látni a vádképviselést.¹³³

A rendkívüli körülmények miatt évekig szünetelt, illetve akadozott statisztikai adatszolgáltatás 1921-ben vált ismét teljessé. Ebben az évben, majd 1922-ben 67.843, illetve 82.385 törvényszéki hatáskörbe tartozó ügyben került sor nyomozásra. Ezek az eljárások az adott években 86.760, illetve 122.435 főt érintettek. A bűnügyek nagy többségét a lopások és testi sértések tették ki.

Ehhez képest az utolsó békeévben, 1913-ban 120.480 személlyel szemben indult eljárás törvényszéki hatáskörbe tartozó bűnügyekben. Figyelemmel arra, hogy a békeszerződéssel megcsonkított államterület lakossága kb. 60%-kal, 18,2-ről 7,6 millióra csökkent, ez a bűnözés hatalmas arányú növekedését jelentette. A kormány szerint a statisztika számai a „kriminalitás súlyos bizonyítékait” mutatták. A bűnözés alapvető okának a háború és az azt követő időszak válságaiból fakadt „erkölcsi romlást”, továbbá a „szomorú gazdasági helyzetet” tartották, amelynek javítása a következő évek feladatává vált.¹³⁴

Az 1914-ben kezdődött viharos időszak jogi befejeződését az 5230/1922.ME rendelet jelentette, amely az év július 26-ával megszüntette a kivételes hatalmat.¹³⁵ A háború és az azt követő forradalom, ellenforradalom zavarainak befejeződésével, a politikai viszonyok megszilárdulásával, a magyar állam nemzetközi helyzetének rendezésével, a megtorlások befejeződésével, a jogrendszer alakításával a társadalom és annak intézményei a konszolidáció útjára léptek.

¹³³ Pécsi Főú. 468/1922.fü. IM Ált. ir. MOL K.579. 561.cs.

¹³⁴ A Magyar Királyi Kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp., 1926. 361–362. p.

¹³⁵ RT. 1922. Bp., 1923. 174. p.

Összefoglalás

A 1871:XXXIII. törvénnyel létrehozott királyi ügyészség történetének viharos korszakát jelentette az I. világháborút követő időszak. A forradalmi-ellenforradalmi idők, a külső, belső harcok, az ország területének idegen megszállása, majd a trianoni békeszerződéssel való megcsonkítása a magyar társadalom és állam békés fejlődését megtörték. Ezek a körülmények alapvetően befolyásolták az igazságszolgáltatás, s annak részeként az ügyészségnek a működését.

A Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-jei bukását követően hatalomra került kormányok a régi állami és társadalmi rend restaurálása során helyreállították a kommunista diktatúra által korlátozott ügyészségek működését. Az állam erőszakszerveit, így az ügyészséget is az előző politikai rendszer szereplői elleni megtorlásra használta fel a kormányhatalom. A magyar joghatóságot azonban korlátozta az ország területének nagy részét megszálló román hadsereg. A meg nem szállt területen a budapesti kormánytól függetlenül tevékenykedett, s jogaon kívüli megtorlást végzett a magyar Nemzeti Hadsereg.

Ilyen körülmények között tevékenykedett a gazdaságilag is tönkrement országban, a közbiztonság teljes romlása idején az irányadó jogszabályok szerint az ügyészség. Ennek személyzetével szemben is igazolási, s esetenként büntető eljárásokra került sor a forradalmak idején tanúsított magatartásuk miatt.

Az 1920-tól kezdődő bel- és külpolitikai konszolidáció eredményeként 1921 végére megszűnt a megtorlás büntető politikája. Az ügyészség a klasszikus bűnvádi eljárást egyszerűsítő, az opportunitás elvének is teret adó új törvényi lehetőségek felhasználásával járhatott el a megnőtt kriminalitással szemben.

A trianoni békeszerződéssel megcsonkított országban az igazságügyi szervezet új területi elrendezésére is sor került: az addigi 11-gyel szemben 5 főügyészség, illetve 64 ügyészséggel szemben 23 maradt a kisebb országban. Az elszakított országrészekből elmenekült bírákat, ügyészeket alapvetően alkalmazta a kormányzat, amelynek eredményeként a kisebb államterületen többen szolgáltak.

A konszolidáció idején a kormányzat újrarendezte az igazságügyi személyzet jövedelmi viszonyait, továbbá gondoskodott társadalombiztosítási ellátásaik növelésének lehetőségéről is.

LÁSZLÓ NÁNÁSI

UNGARNS STAATSANWALTSCHAFT WÄHREND DER ZEIT DER KONTERREVOLUTION UND DER KONSOLIDIERUNG (1919-1922)

(Zusammenfassung)

Für die durch das Gesetz des Jahres 1871 Nummer XXXIII. geschaffene königliche Staatsanwaltschaft bedeutete der dem ersten Weltkrieg folgende Zeitabschnitt eine stürmische Geschichte. Die revolutionären-konterrevolutionären Zeiten, die internen und externen Kämpfe, die fremde Besatzung des Landes, dann die Verstümmelung durch den Trianoner Friedensvertrag haben die friedliche Entwicklung der ungarischen Gesellschaft und des Staates abgebrochen. Diese Umstände haben die Justiz, und dadurch auch die Tätigkeit der Staatsanwaltschaft grundsätzlich beeinflusst.

Nach dem Sturz der Räterepublik am 1. August 1919, haben die an die Macht gelangten Regierungen die von der kommunistischen Diktatur beschränkte Tätigkeit der Staatsanwaltschaft im Laufe der Wiederherstellung der alten staatlichen und gesellschaftlichen Ordnung wieder hergestellt. Die Machtinstitutionen des Staates, so auch die Staatsanwaltschaft, wurden von der Regierung zur Vergeltung an den Beteiligten des früheren politischen Systems benutzt. Die ungarische Rechtsprechung war aber durch das den größten Teil Ungarns besetzt haltende rumänische Heer begrenzt. In den nicht besetzten Gebieten war die ungarische Nationale Armee, unabhängig von der ungarischen Regierung, tätig, und übte außerrechtliche Vergeltung.

Unter solchen Umständen – in einem wirtschaftlich zugrunde gegangenen Lande, während der Zeit der totalen Verschlechterung der öffentlichen Sicherheit – war die Staatsanwaltschaft ihrem gesetzlichen Auftrag entsprechend tätig. Gegenüber deren Personal kam es manchmal wegen ihres Verhaltens zur Zeit der Revolution zu Bestätigungs- und zeitweise auch zu Strafprozessen.

Infolge der Errungenschaften der ab dem Jahr 1920 beginnenden in- und auswärtigen politischen Konsolidation, hörte die Strafpolitik der Vergeltung Ende des Jahres 1921 auf. Die Staatsanwaltschaft durfte gegenüber der gestiegenen Kriminalität unter Benutzung der neuen gesetzlichen Möglichkeiten vorgehen, die das klassische Strafverfahren vereinfachten, und dem Prinzip der Opportunität Raum boten.

In dem durch den Trianoner Friedensvertrag verstümmelten Land kam es zur neuen territorialen Ordnung der Justiz: 5 statt der bis dahin bestehenden 11 Oberstaatsanwaltschaften, und 23 statt der 64 Staatsanwaltschaften sind im

kleinerem Land geblieben. Die Regierung stellte grundsätzlich die aus den abgetrennten Landesteilen geflüchteten Richter und Staatsanwälte an, weshalb in dem kleineren Staatsgebiet mehr Justizangehörige Dienst taten.

Während der Zeit der Konsolidierung hat die Regierung die Einkommensverhältnisse des Justizpersonals neu geregelt, und für die Möglichkeit der Erhöhung der Sozialversicherung gesorgt.